

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

J. H. Jensen: En historisk suppeterrin

Ellen Redlefsen: En stambog fra Åbenrå

P. Hansen: Af en stærk kvindes dagbog

H. Beier: Niels Schmidt

Boganmeldelser

Ingeborg Poulsen: 10. februar 1920 i Vester-Sottrup

Grænselandsdagbog

FEBRUAR

2 · 1977

53. ÅRGANG

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs ekspedition: Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Telefon (04) 62 46 83. Abonnement: 52,00 kr. incl. moms og forsendelse.

Bymuseet i Flensborg

Udstillinger:

13. 2. – 13. 3. 1977: Smykker af ti gram guld. Fra en international konkurrence.

13. 2. – 27. 2. 1977: TV-billeder fra NDR.

STUDIEAFDELINGEN ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig udgiver i nær fremtid bogen

Barn og ung i Flensborg 1920-1945

Mens »Barn i Flensborg« skildrede byen i Kejserrigets »herlige« tider, skildrer »Barn og ung ...« Weimarrepublikkens vanskelige år, Nazidiktaturets ensretning, erobringskrig og fald. I denne modsætningsfyldte tid gik det ud over småkårshjem, ikke mindst de danske. Bekendelse til danskhed krævede tro på sagen og sammenhold mellem store og små. Flere bidragydere fortæller om deres udvikling til danske flensborgere, og ikke mindst gennem deres skildringer får bogen et sydslesvigsk præg. Bogens sprog er dansk.

Dens forfattere er:

Wilhelm Iversen, Ruth Ramsing, f. Simonsen, Lars H. Schubert, Annelise Johannsen, f. Møller, Ingrid Nørgaard, f. Jensen, Hans Paulsen, Bent Noack, Helmut Leckband og Karin Johannsen – alle har de haft deres opvækst i Flensborg.

Bogen er på 330 sider og udkommer ca. 14. marts.

Forudbestilling gælder til 1. marts.

Bestil bogen nu!

Jeg ønsker leveret til forudbestillingspris:

..... **BARN OG UNG I FLENSBORG 1920-1945 bd. II**

antal indb. til kr. 85,00 (DM 34,80) incl. forsendelse

Efter den 1. 3. er prisen kr. 110,00

..... **BARN I FLENSBORG 1890-1920 bd. I**

antal indb. kr. 48,00, 343 sider (lille rest tilbage)

Ovenstående bedes leveret til:

Navn (gerne med blokbogstaver)

Adresse

Til

DANSK CENTRALBIBLIOTEK FOR SYDSLESVIG

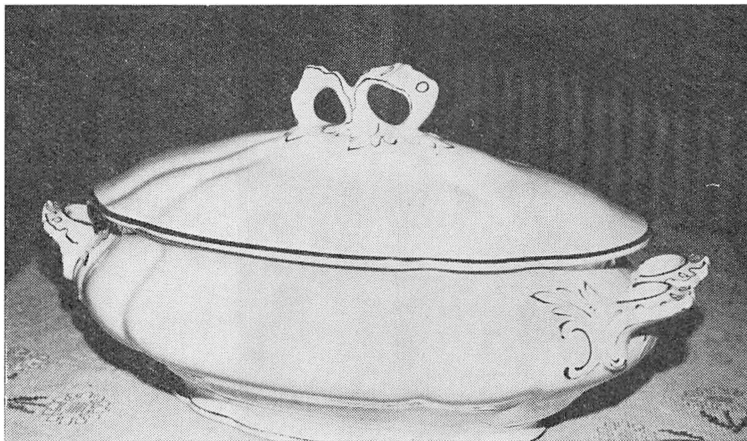
STUDIEAFDELINGEN

c/o **PADBORG BOGHANDEL**

Bogcentret ved grænsen

NØRREGADE 16

DK 6330 PADBORG

En historisk suppeterrin

AF J. H. JENSEN, FELSTED

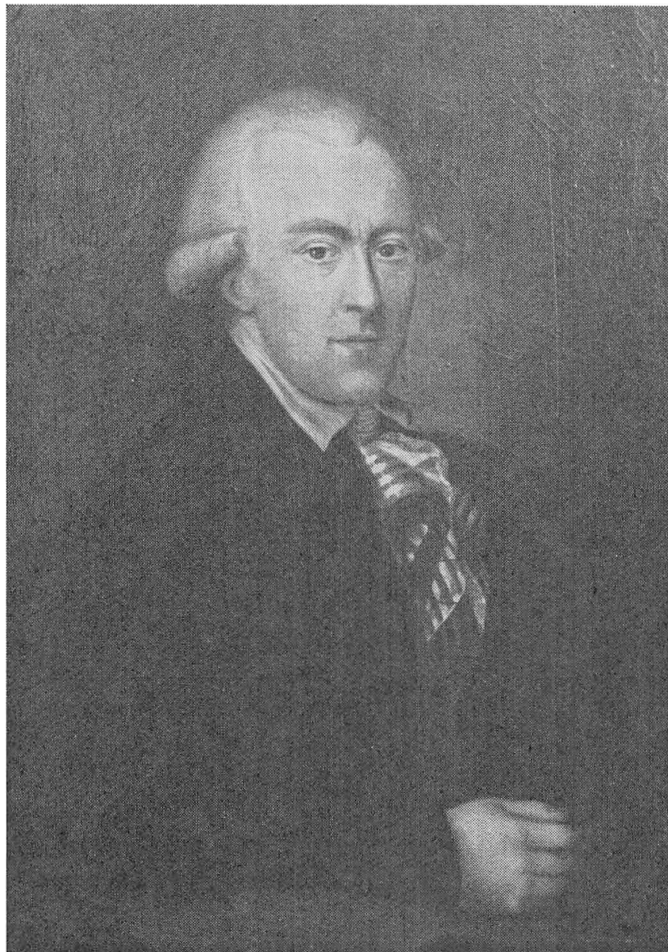
Under preussisk administration var landsognene i Sønderjylland som bekendt delt op i kommuner, der kunne være ganske små. To af Felsted sogns kommuner havde således mindre end 100 indbyggere. Den ene af dem var Svejrup, som ligger ved Åbenrå-Sønderborg landevej, et par kilometer vest for Bovrup. Byen bestod af 6 gårde, 3 husmandssteder, 4 huse med et stykke havejord til og 3 aftægtshuse.

Ifølge Versaillestraktaten skulle der stemmes kommunevis, også i 1. zone, der jo ellers dannede et afstemningsområde, hvor det samlede resultat var afgørende. Ved alle de valg, som hidtil har fundet sted, havde Svejrup udgjort en del af et afstemningsdistrikt; nu skulle byen stemme for sig selv.

Det skabte visse problemer. Forsamlingshus eller skole havde man ikke, og kroen var nedlagt. Hvor skulle man så stemme? Det klarede Catherine Clausen. Hun stillede to af gårdens stuer til rådighed: Een, hvor valgstyrene kunne sidde med valglisterne og de officielle konvolutter, og en tilstødende, der kunne fungere som stemmerum, idet de to bunker stemmesedler, den danske og den tyske, blev fremlagt der. Stemme-

urne havde man naturligvis heller ikke. Den mangel kunne en snedker have afhjulpet på kort tid og for små penge. Men hvorfor anskaffe sig en sådan genstand, når der efter al sandsynlighed kun blev brug for den denne ene gang? Cathrine Clausen havde nemlig en stor suppeterrin. Den kunne med lethed rumme alle de stemmesedler, der ville blive afleveret. I selve byen var der 46 stemmeberettigede, og af tilrejsende var der kun anmeldt 4, som alle var nord fra og forøvrigt også gav møde. Altså blev terrinen for en enkelt dag ophøjet til stemmeurne.

Når en vælger meldte sig, var blevet afkrydset og havde fået sin konvolut, blev han eller hun lukket ind i stuen med stemmesedlerne. Ved tilbagekomsten blev låget på terrinen løftet så meget, at konvolutten, nu med stemmeseddel i, kunne skubbes ind i terrinen. Efterhånden som dagen skred frem, kunne man iagttage, at der gik stærkt svind i den danske bunke, mens den tyske forblev næsten urørt. Optællingen bekræftede til overflod denne »prognose«. Der var afgivet 45 stemmer for Danmark og 4 for Tyskland. Kun een af de stemmeberettigede var altså blevet hjemme.

*Selvoportræt af den kunstsken-
de gæstgiver og vinhandler Jo-
hann David Hartmeyer fra
Åbenrå, malet 1785. Billedet
hænger hos efterkommere i
Hamburg sammen med hustru-
ens portræt.*

En stambog fra Åbenrå på Flensborg museum

AF ELLEN REDLEFSEN

*Poesibøger eller stambøger er ikke mere mo-
derne. De har været i brug måske nogle år-
tier ind i 1900-tallet, men kun ganske få har
været så særprægede som den, der her be-
skrives af den tidligere leder af Bymuseet i
Flensborg Dr. Ellen Redlefsen.*

På Flensborg museum findes en righoldig og

meget fin samling genstande fra Nordslesvig. At de findes på museet skyldes forholdene omkring museets grundlæggelse i 1876, idet direktør Heinrich Sauermann simpelthen havde såvel Nordslesvig som Sydslesvig med inden for museets naturlige arbejdsområde.

En af museets tidligste erhvervelser er en stambog fra Åbenrå. Den er bemærkelses-

Hartmeyers første kone, Anna Hedwig, født Nissen, malet af ham selv.

værdig, ikke blot fordi den fortæller meget om den oprindelige ejer og den kreds han færdedes i – og som har skrevet i bogen –, men også fordi man gennem disse bidrag får et indtryk af den nordslesvigske handels- og søfartsbys borgerlige verden.

Næsten hele den litteratur om stambøger, der er udgivet i de senere år, fremhæver disses værdi som kulturhistoriske kilder, og dette gælder ikke mindst den nævnte Åbenråstambog fra 1700-tallets sidste fjerdedel.

Mellem papirsiderne i stambogen er der med uregelmæssige mellemrum indsat pergamentblade, og bogen er indbundet i brunt skindbind med guldtryk og udstyret med mørkeblåt, mønstret forsatspapir.

Tilegnelsen på bogens første side er holdt

i tidens hyrdepoetiske form og er stilet til ejeren Johann David (Heinrich) Hartmeyer. Han var født den 24.11.1754 i Åbenrå og døde samme sted den 12.3.1833. Han var søn af en tobaks- og senere vinhandler, som var født i Heiligenhafen i 1713 og flyttet til Åbenrå i 1742. Her ægtede han i 1744 postmesterens datter Metta Thomsen. Hans far igen havde arbejdet som organist og skrivemester i Heiligenhafen og har altså formodentlig været i besiddelse af visse kunstneriske evner.

Stambogsejeren ægtede i 1779 Anne Hedwig Nissen, der var født 1760 på Hovgård ved Hoptrup. Hun døde 1792 i Åbenrå. Senere giftede Johann David Hartmeyer sig med sin svigerinde, den afdøde hustrus sø-

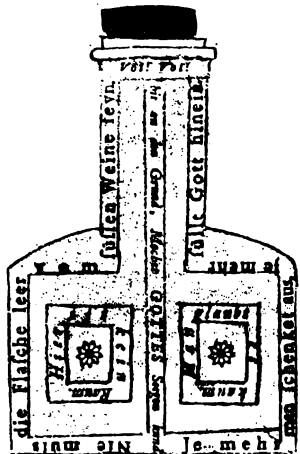
HOCHZEITS-
ALS
HERR
IOHANN DAVID
HARTMEYER,
VORNEHMEN
WEIN-HÄNDLER UND KAUFMANN
ZU APENRADE.
SICH
EINGE-
vom

Ein
unbe-
kannter,
ungenannter
Freund!
Reicht den Pocal,
zum Hoch-
zeits-Mahl,
und segnet!
Dafs jeder, der hier
trinken soll,
Mufs trinken auf das
wahre Wohl!
Des Bräutigams, und der Braut!
Denn, wenn ein solcher muntreter Freyer,
Als unser werbtester HARTMEYER!
Sich ehelich vertraut:
So mufs, bey solchen zarten Küssen,
Die ihm ertheilt die JUNGFRAU NISSEN!
Kein Wein geparct seyn.
IHR GÄSTE: folgt nun dem Exempel,
Und weihe! ist der LIEBE - TEMPEL,
Mit frohen VIVAT ein!

POCAL,
MIT
JUNGFER
ANNA HEDEWIC
NISSEN,
TUGENDSAME TOCHTER
HERREN ERICH NISSEN
[AUF HAUGAARD]
VERHELIGTE
SCHENKT

Hebe diesen Deckel ab, Apeneade J. 1777. und singet ein Rund.
Seyd fruchtbar, mehret Euch! Au. MICHAEL 1777. Geheires Hochzeits-Paar!
Vergnugt und hochehret, sieht heute JACOB SCHWENSEN!
Sein ältestes Tochter - Kind, im schonsten Brau - Paar, glänzen,
Mit köstlichem Geschmeid [Es ist bereit, den Segen].
Der einer, Braut gebürt! Er ist bereit, den Segen.
Wie dort ISRAEL: auf der Kinder Haupt ein legen
Und spricht: Ich bin bejahet: O HERR! es ist gesaget!
Ich sehe Kindes-Kind: ja! bald, Kinds-Kind-Kinder.
Im dritten, vierten Glied, (denn nichts mehrlich geschwinder
Und gibst das Vater- und, auch, das Grosvater-Reches,
Als Tochter: die wir früh, nach Wunsch, beglückt, beraten).
Du überhaufst mein Haus, mit göttlichen Wohlthaten:
O Her! gelege! Du mit segnen mein Geschlecht!
Von deines Vaters Geist Gen. 49: 26. bist du gelassen, &c.
Die ELTERN unter BRAUT ersehen
Frühzeitig, daß, das was geschehen
Anheute: kommt von GOTTES Hand
Der Geber aller guter Gaben,
Will unsere Bräutigams Herze laben:
Reicht ihm der Frommen Kind zum Pfand.
Syrach. 26. v. 18 bis 24.

Ann. 1779
Wer hat verfertigt den Pocal?
Auf HARTMEYER'S Hochzeits-Mahl.
Rathet: wie Ihre rathen könnet.

Zeus war ein kunstreicher Mahler: lebte in den Jahren der Welt 3554. Er mahlete eine Taube so kunstreich, daß ein lebendiger Tauber dadurch betrogen ward, und geredet wurde, sich mit derselben zu begatten.
Plato lebte im Jahr der Welt 3522. Was zu Athen geboren; kundte Reissig; und durchreisete Egypten, Italien, und Sicilien; brachte es in der Philosophie so weit, daß Cicero ihn, einen Gott der Weisheit nannte. Sein Lehramtmeister war Sokrates, dem er alles, was er wußte, zu danken pflegte.

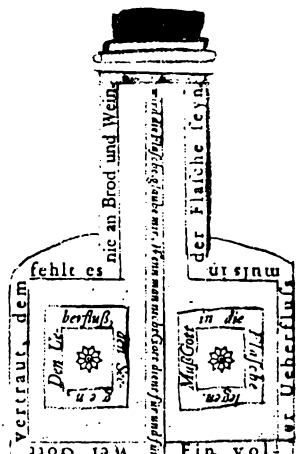
Beglückter Bräutigam! erlaube:
Dafs ich, Dir, nichts, des Zeus Taube,
Die er nach aller Kunst gemahlet:
Vor Augen stelle: Nein! nicht beische
Die schöne Kind! das Deine Müh:
Durch wahre Tugenden bezahle!

Wir eine Ehefrau Prov. 12: 22. suchet, der E.
Recht februrswürdige und tugendfame BRAUT.
Es hat die Bathsheba: Dein Bild uns invertraut.
Wenn sie dem Salomo sein Weib vor Augen mahlet,
Und da, die Gottesfurcht; auf Deinem Antlitz strahlet,
So fahre fort, und sey das tugendreichste Weib
Verbleib des Mannes Ruhm, Vergnügen, Zeitvertreib
Ihres Mannes Herz: Prov. 3: 25-30. darf sich auf E.
Ich wünsche, daß Ihr möget fassen,
Den Spruch, den Plato hinterlassen:
So werden Ihr der ELTERN gleichen
Das Lob der Erdmüdigkeit erreichen
Das Euch der Tod nicht rauben kann.
Kinder zeugen; Syr. 49: 19. und Städte &c.

Die Mutter, abes Herren Lange
Ehngattin, nimt an dem Gesänge
Des frohen Cade, billig Theil.
Sie nimt den Dank, Kalch hin, und trinke
Indem Sie ihren LIEBSTEN winket
Und spricht: Herr! Schenke Glück und Heil,
Doch meinem DAVID! Hor mein Beten,
So oft ich vor DIR werde treten
So, wie DU mich bisher erhört.
Sey DU, für Deine Gut und Treue,
Die ich zu rühmen, mich nicht scheue.
Von Zeit zu Zeit, gerühmt; gehört
Ich, und die frohen Hochzeits - Gäste.
Wir wünschen, am Verbindungs - Feste
Euch, lieben Kinder! Heil und Glück!

Danket dem HERRN
mit Harfen; Ps. 150: 4. lobet ihn &c.

Darauf erhörte: Singen: Klingen,
Der Glocken, die zu Malmoe ringen,
Und alles rief: Glück auf! bring Glück!
Kaum ward die Bergmanns-Wort vernommen
So sah man den Bräutigam kommen
Mit angefülltem
POCAL.
Eyl sprach Er, noch
Einmal!
Trinke! Wehrgeliebtes Hochzeits - Paar!
Mit mir an meinem heurigen Nissen
Und sehet: Ich und JUNGFER NISSEN
Wir wollen uns hier herzlich küssen
Von nun an, heißt es: DU! und DU
Singt! Musiceirt! und spricht: GOTT eich Glück! Amen

Den 8 Jan.
Niemand den Verfasser kennt:
Einer weis es nur allein.
Rathet: wer es folte seyn?

Gott dankte er für drey Dinge, nämlich: 1) Daf er ein Mensch, und kein unvernünftig Thier ge worden. 2) Dafs die Stadt Athen; und nicht Theba, sein Geburts-Ort sey. 3) Dafs er zur Zeit des Socrates geboren worden. Er starb im Jahr der Welt 3602; also im ersten Jahr der Follten Olympiad: als er 80 Jahr alt war und hinterließ, den schönsten Gedank - Spruch zu Epicharm's Zeit: *Ich bin ein Gott, der die Erde zu wehmen, beständig befehret!*

Forsiden til Åbenrå bys regnskaber for 1795 blev oplivet af en lille topbuket med sløjfer og byvåben. (Landsarkivet, Åbenrå).

ster Katharina, der var født 1766, og som døde i Hamborg 1857.

I første ægteskab fødtes to sønner, Ambrosius og Erik, og i andet ægteskab en søn, der fik navnet Thomas Titian. (Genealogisches Handbuch bürgerlicher Familien (Deutsches Geschlechterbuch) Bd. 19. S. 65 ff. og Aabenraa kirkebog S. 587 i Landsarkivet, Aabenraa).

Johann David Hartmeyer blev, lige som faderen, der døde allerede i 1763, vinhandler og gæstgiver. Der er ikke overleveret nærmere oplysninger om hans læretid, men den må blandt andet have ført ham til Hamborg, for optegnelserne i hans stambog vidner om et ophold der i årene mellem 1771 og 1777.

Hans økonomiske situation har tilsyneladende været helt god på det tidspunkt, da han giftede sig. Det tyder blandt andet den store til dels håndkolorerede bryllupslykønskning på. Denne lykønskning, der var trykt hos H. Luckander i Haderslev, havde form som en pokal og var forsynet med mange citater og hentydninger; den opbevares stadig hos familiemedlemmer i Hamborg.

Hartmeyer boede i 2. bykvarter i Fiskergade nr. 37 (i dag nr. 9). Omkring 1853 blev det oprindelige bindingsværkshus erstattet med en nybygning. Hans ejendom med beboelseshus med »Quist«, stalde, pak- og bryghus, vognskur og havehus må have været ret anseligt, for i brandforsikrings- og taksationsprotokollen fra 1795–1805 (Landsarkivet, Åbenrå) står den opført med temmelig betydelige summer. Omkring 1853 blev

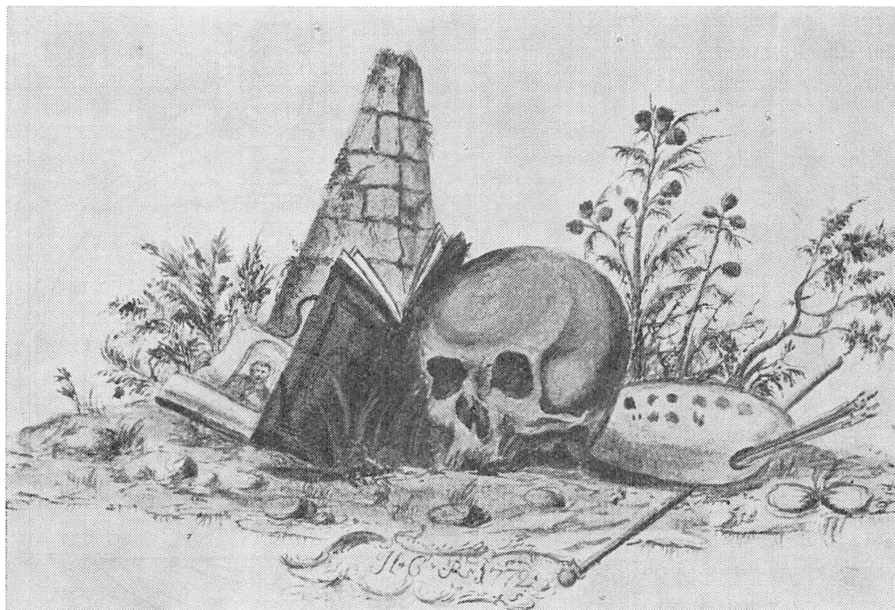
Udsnit af bryllupslykønskning, udformet som »pokal«, rigt forsynet med citater og hentydninger. Trykt hos Luckander, Haderslev, i anledning af Hartmeyers bryllup. Format 410×325 mm. (Landsarkivet, Åbenrå).

det oprindelige bindingsværkshus erstattet med en nybygning. (»Historiske Huse i Åbenrå. Bevaringsplan«. Nationalmuseet. Kbh. 1975, s. 26).

Hartmeyers økonomiske status var selvfølgelig nært knyttet sammen med den almindelige anseelse, han nød i byen, og i 1795 udnævntes han da også til stadskasserer. De omhyggeligt førte embedsoptegnelser – de befinder sig i dag i landsarkivet –, giver en række oplysninger om hans personlighed, som ikke er uden interesse: Han forsøgte således eksempelvis at oplive titelbladet til »Apenrader Stadtrechnung pro Anno 1795« med en lille kunstnerisk udført tegning, hvad der i et embede, der ikke just kan betegnes som kunstnerisk, må have været ret usædvanligt. Men denne gæstgiver og vinhandler har tilsyneladende fra sin tidligste ungdom følt sig tiltrukket af den bildende kunst.

Helt kan det endda ikke udelukkes, at han har været i en eller anden slags malerlære i Hamborg, for allerede i 1772 tilegnede to mestre fra »Hamburger Maleramts« den dengang attenårige yngling små billeder i hans stambog. Det var Jörgen Enoch Seegel (d.

Tilegnelse i Hartmeyers stambog, sandsynligvis af maleren Hermann Gottlieb Röling.

1790) og en H.G.R., som sandsynligvis er identisk med Hermann Gottlieb Röling (d. 1779).

I 1777 indskriver den senere portrætmaler Rudolph Christian Schade (Hamborg 1760–1811) sig i stambogen. Han var elev af Anton Tischbein og arbejdede senere hos Jens Juel i København.

Andre navne i stambogen fra disse år kom imidlertid fra handelsstanden, for eksempel D. G. Iven, Nic. Bühring fra »Port a Porto« (vel nok byen Porto i Portugal) eller Joh. Rud. Thomsen fra »Eyderstedt«, der betegner sig som »des Handels und der Freien Künste Beflissener«.

Den vennekreds, som Hartmeyer fik skabt i Hamborgårene, har åbenbart været ligelig sammensat af personer fra kunstens og handelens verden. Det samme kom senere til at gælde for hans omgangskreds i Åbenrå, som kom til at omfatte så godt som alle de stedlige malernavne, Hanne Poulsen i sin bog om Jes Jessen er fundet frem til.

I 1776 skriver Johann Heinrich Brockmann sit navn i stambogen. Han var født i

Rendsborg 1709, og kommer med en resigneret hentydning til sine fyldte 67 år. Brockmann, som levede af at dekorere inventar til kirker og møbler til private hjem, malede sit indtil i dag eneste kendte portræt i stambogen, nemlig et billede i rokokoindfatning af dronning Louise af Danmark, kong Frederik V.s gemalinde. Som forlæg har han sandsynligvis benyttet et maleri eller stik af Peter Wichmann.

Jes Jessen, der på daværende tidspunkt udførte malerarbejder for Åbenrå by sammen med Brockmann, malede et samtidigt panorama af byen set fra syd; dette stambogsbillede er udført i kraftige farver på pergament, og man ser ovenover den både idylliske og driftige by et flagrende bånd med ordene: »Floreat Commmercium Apenradense«. Malerens signatur og årstallet 1776 er anbragt i rocailleornamentet forinden til højre. Tilsyneladende har Jes Jessen malet dette prospekt på bestilling – det var dengang ikke ualmindeligt, at lokale mestre skaffede sig biindtægter ved stambogsmalerier –, for til venstre for Jes Jessens billede

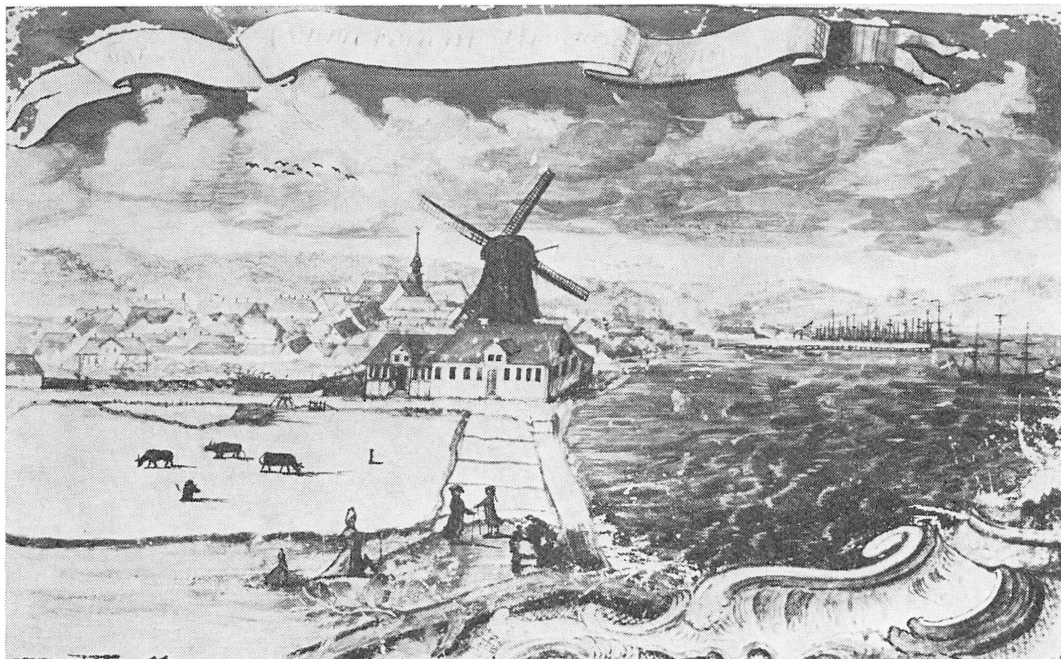
Stambogstegning med kompliceret ornament og engelsk vers af uvis oprindelse.

står et Kleist-citat, der er indført den 7. november 1776 i Hamborg af skipperen Friedrich Wilhelm Kanütz fra Åbenrå. Skipperen havde fået borgerret i Åbenrå i 1763. Om der yderligere har været en personlig tilegnelse fra Jes Jessen på et af de blade, der er revet ud, kan ikke mere konstateres. Men der findes en tegning med vers fra Jes Jessens yngre bror Peter Jessen. Verset er skrevet dels med latinske, dels med gotiske bogstaver i anledning af Johann David Hartmeyers og Anna Hedwig Nissens bryllup 8. januar 1779 og lyder: »Auch wenn mich Erd und Wasser von Dir trennen, Will ich als Freund von Dir mich stets bekennen«. Maleren udnytter pladsen ved siden af verset til et lille maleri, et mindesmærke kronet med en vase og forsynet med både krans og skjold. Bagved ser man et staffeli, på soklen en palet og foran ligger en putto med bog og pen. Tegningen er signeret: P. Jessen pinxit. (P. Jessen, maler). Måske har Peter Jessen brugt en illustration fra en mønsterbog med stambogsbilleder som forlæg.

Med malerrekvisitterne på tegningen har

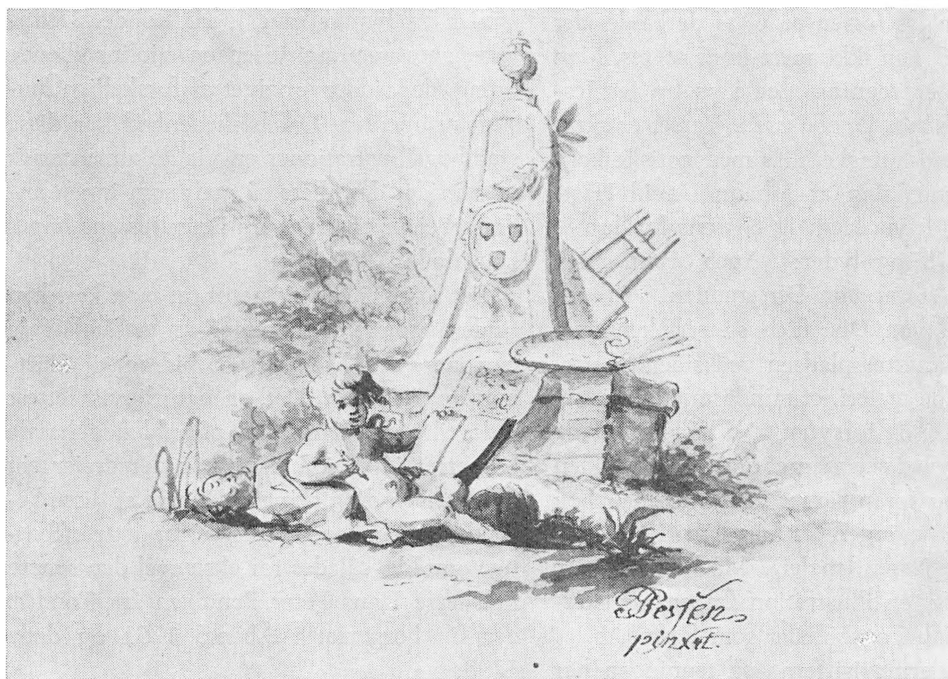
han snarere villet antyde Hartmeyers fritidsinteresser end sin egen profession, for der findes endnu et lille billede af ham i stambogen, som han dagen forud havde malet for Johannes Caspar Rohde, der var søn af organist og bymusikant J. H. Rohde. Denne farvelagte tegning viser en violinspillende dreng, der sidder omgivet af forskellige musikinstrumenter. I al beskedenhed har disse stambogsillustrationer en vis dokumentarisk værdi, idet der ellers så godt som ingen andre arbejder er kendt fra Peter Jessens hånd. Han døde 1781.

Det ligger i sagens natur, at man kun kan finde nærmere oplysninger om et fåtal af de personer, der har ydet et bidrag til Hartmeyers stambog. Det er naturligvis lettest i de tilfælde, hvor den pågældende havde borgerret i Åbenrå, især når det drejer sig om købmænd og skippere. Nogle af disse beklædte ærefulde poster inden for dette offentlige område, således for eksempel den senere rådsherre Hans Peter Bendixen fra Tønder, der fik borgerret i Åbenrå 1751 og døde 1798.

Åbenrå set fra syd i 1776. Malet (på bestilling) i Hartmeyer-stambogen af Åbenrå-maleren Jes Jessen. (Hanne Poulsen: »Jes Jessen, Maleren fra Åbenrå«. Udg. af Hist. Samf. f. Sønderjylland 1971, s. 184).

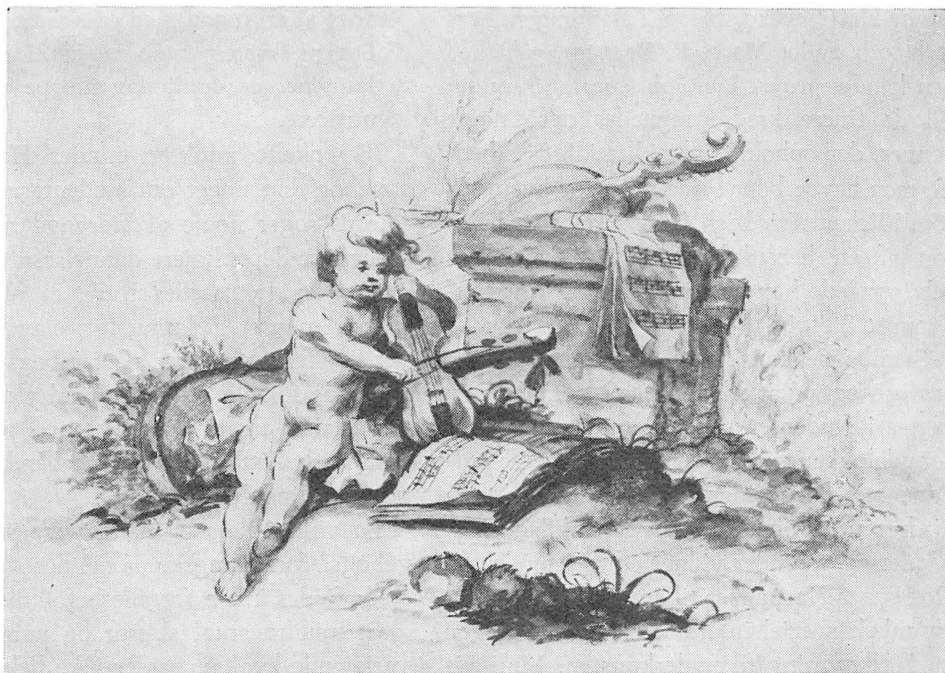
Stambogstilegnelse af Peter Jessen (Åbenrå-maleren Jes Jessens yngre broder).

Stambogsmaleri: Portræt af Dronning Louise af Danmark, tilegnet Hartmeyer af dekorationsmaleren Joh. Heinr. Brockmann.

Illustration til musiker J. C. Rohdes bidrag, udført af maleren Peter Jessen.

Portræt af Hartmeyer i stambogen, muligvis tegnet af ham selv.

Han og hans kone Botilla, født Schade (1733–1804) skrev i stambogen 1776.

Til de mange »kærlige veninder«, hvis navne Hartmeyer gerne så i stambogen, hørte blandt andet Marg. R. Bargum, gift med den kendte provst Ludolph Conrad Bargum. Til de finere kredse regnedes også nogle venner, der opholdt sig midlertidigt i Åbenrå, men havde bopæl lige uden for byen, såsom Michael Friedrich Lüders fra Flensborg, søn af en herredsfoged over Vis herred; selv opnåede han at blive advokat i hertugdømmet Slesvig.

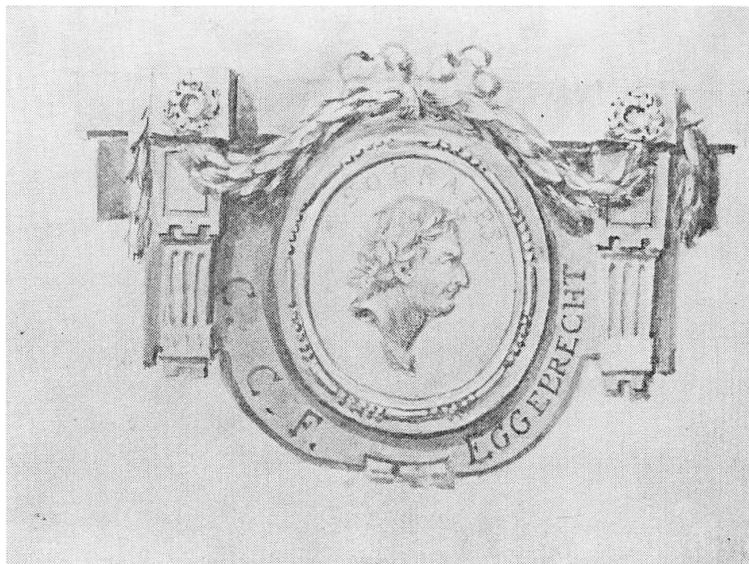
Stambogsejeren synes ikke at have lagt særlig vægt på at erhverve en – som det ofte søgtes i studenterkredse – autografsamling, der udelukkende repræsenterede de mere prominente i hans omgangskreds. Mange ubehjælpsomt formede og skrevne hilsner fra venner og veninder vidner om det modsatte. Dog synes Hartmeyer til en vis grad at have en enkelt speciel interesse: At samle navne med tilknytning til malerkunsten. Muligvis

har en og anden af de mere kendte bidraget med en tegning uden at signere den. Dette kunne gælde for et overmåde sikkert tegnet portræt af en mand med overskæg og paryk på bogens første pergamentside. Den ukendte kunstner er det i dag næppe muligt at identificere.

På enkelte punkter minder Hartmeyers stambog dog noget om studenternes bøger; således søger nogle af bidragerne at demonstrere deres højere dannelsesniveaue med citater fra fremmede sprog, et niveau der måske knap er dækning for, eller andre giver læseren et indtryk af stambogs-skikkens udbredte folkelighed ved at udfylde siderne med naive amatør-malerier, med påklæbte blomsterbuketter med kulørte bånd eller lignende billige dekorationer.

En vinhandlers og gæstgivers venne- og vel også forretningskreds må her som andetsteds findes inden for alle befolkningslag.

Et mindre antal skitser og portrætter af varierende kvalitet passer ikke helt sammen

Hartmeyer-illustration til tilegnelsen af vennen C. Fr. Eggebrecht.

med de allerede nævnte bidrag. Nogle af dem er udført i rødkridt, og de er strøet ganske tilfældigt og uden sammenhæng med den ledsagende tekst rundt om i stambogen, så man næsten får indtryk af at sidde med en skitsebog foran sig. Her er dels typiske stambogsmotiver med sentimentalt-allegorisk indhold, dels ret omhyggeligt tegnede portrætter.

To af disse portrætter forestiller Johann Hartmeyer selv, og de er næsten identiske. At det faktisk er stambogsejeren personlig, der er portrætteret, kan let bevises, idet der i familiens eje befinder sig to oliemalerier i Hamborg (76,5 × 62,5 cm). De to malerier, som forestiller Johann Hartmeyer og hans hustru, er malet af Hartmeyer selv – det står at læse på billedernes bagside, endda skrevet med malerens egen skrift. Foruden navne og data i øvrigt skriver Hartmeyer, at billederne er »gemalet vom ihm selbst Ao 1785 in Apenrade« og »gemahlet von Joh. Dav. Hartmeyer Apenrade Ao 1785 und aufs neue von ihm aufgemalt A. 1830«, og hermed har gæstgiveren og vinhandleren afsløret sig selv som portrætmaler, endda en maler der har været stærkt påvirket af Jes Jessen.

Dette gælder ikke blot motivets beskæring, men også modellernes holdning, den gensidige opstilling, behandlingen af detaljer i klæderne og udførelsen af ansigtstrækkene, lyset i øjnene, skygger ved næsepartiet etc. Og ikke mindst hentydningerne til de portrætteredes virke. I forgrunden på Hartmeyers selvportræt ligger en palet og en klasse vindruer. Han regnede altså sig selv fuldt så meget for kunstner som for gæstgiver, selv om han ikke kan måle sig med Jes Jessen, et faktum, der klart bevises af den helt mislykkede venstrearm, som han har givet sin kone.

Ud fra en sammenligning mellem de tegnede og malede portrætter tør man måske slutte, at også de tegnede – i det mindste et af dem – er selvportrætter. Det er i hvert fald vanskeligt at finde en anden forklaring på, hvordan to tegninger på to forskellige sider i bogen ellers skulle komme til at ligne hinanden så meget.

Mellemstadiet mellem amatørens og den professionelle maleteknik svarer godt til hinanden i begge udførelser. Varianten i medaillon virker lidt mere umiddelbar, lidt mere præcis og skarpere opfattet, selv øjne-

Veludført dekorationstegning i Hartmeyer-stambogen af uvis oprindelse.

nes lidt stirrende blik, der formodentlig hidrører fra den selvportrætterendes grundige studium i spejlet, føles enklere.

Hartmeyer synes altså at have fyldt sin stambog med egne produkter, ikke mindst med billeder. Muligvis skyldes den ret amatøragtige vinkælder-akvarel på et af bogens første blade også ham selv, og det samme tør man måske også sige om en række rødkridttegninger, både interiørs og familiescener – de sidste, hvor tegneren har skitseret sig selv med sin første kone og deres børn.

Han synes også at have forsynet sine venners litterære bidrag med illustrationer. En Carl Friedrich Eggebrecht fra Flensborg skrev i november 1779 nogle franske bemærkninger om Sokrates død. På denne side tegner Hartmeyer en laurbæromkranset mindetavle i Louis Seize-stil med den vise grækers profil, og forneden indføjer han vennens navn. Om man også kan tiltro ham det mere behændigt udførte brystbillede af en skægget mand med fornøjet ansigt må stå åbent.

Meget mere tør man ikke slutte ud fra billederne i Johann Hartmeyers stambog.

Imidlertid ved »Comptoirchefen« ved Den Kgl. Generalpostdirektion Eiler Hagerup

Tredger så meget om en billedsamling hos gæstgiver Hartmeyer i Åbenrå, at han nævner denne i sin »Håndbog for Rejsende i Kongeriget Danmark og Hertugdømmerne Slesvig, Holsten, Lauenborg. Med Postkort«. København 1824. Det særlige ved denne billedsamling bestod i, at samtlige kunstværker var udført af gæstgiveren selv, til trods for at han ikke havde nogen særlig uddannelse som kunstmaler, men alene støttede sig til sin medfødte kunstneriske begavelse. Billederne havde gæstgiveren anbragt i et særligt lokale, der var indrettet til formålet. Dette antyder i hvert fald, hvilken rolle billederne har spillet i ejerens tilværelse.

Men hvor er alle disse malerier blevet af? Hos Hartmeyers efterkommere i Tyskland og Østrig findes ikke andre end de to nævnte portrætter. Da Tredger ikke nævner andre malerisamlinger eller andre malernavne i afsnittet om Åbenrå, må han jo have tillagt gæstgiveren – hos hvem han muligvis har logeret – så stor betydning, at han har fundet ham værdig til optagelse i rejsebogen.

Det kunne nok lønne sig at prøve at finde spor efter denne særegne begavelse i Nord-slesvig.

Marie og Jens Andersen Schmidt fotograferet omkring 1930. – Marie Christine Schmidt, f. Iversen, levede fra 10. 12. 1868 – 1. 1. 1947, Jens Andersen Schmidt fra 26. 5. 1862 – 19. 6. 1939. Deres bryllup fandt sted 13. 11. 1891.

Af en stærk kvindes dagbog

AF P. HANSEN

Købmand Hans Schmidt, Åbenrå, har arvet en dagbog eller vel snarere en erindringsbog, skrevet af farmoderen Marie Schmidt, født Iversen, fra Hønkys. Det er ikke almindeligt, at jævne husmødre skriver dagbøger eller erindringsbøger; men sker det, er det ofte, fordi skribenten har noget på hjerte. Bogen her er skrevet »Til mine kære dyrebare børn« for at vise dem, hvad der er det centrale i et hjem: sammenhold, troskab, flid, nøjsomhed og redelighed, alt stærkt præget af det kristne livsmønster. Bibelen i hverdagen. Moderne mennesker vil måske synes, det er gammeldags-missionsk tale; men den, der tager andre briller på, vil se, at her er tale om en

stærk og from mor, som vil lære sine børn bibelens tale i medgang og modgang.

Dagbogen er skrevet med en smuk, letlæselig håndskrift, først med gotiske bogstaver, senere en blanding og sidst latinske bogstaver på et smukt dansk med enkelte sønderjyske dialektudtryk som *bolning*, *tarre*, *istebon*, *vrej* – også stavet *vred* – *den* – *makle* m. fl. Men også andre end familiens nærmeste kan have interesse af at se på de billeder, hun tegner af livet på landet for 100 år siden og af krigs- og fredstider i Åbenrå i dette århundrede. Det er pensioneret førstelærer P. Hansen, Hellevad, der har foretaget et uddrag af dagbogen og kommenteret den.

Marie Schmidt begynder med at fortælle om den store ildebrand i Hønky's den 27.9.1871, hvor tre gårde blev lagt i aske, nemlig Niels Nielsens, Peter Jessens og hendes eget hjem Andreas Iversens. Dengang var man ikke forsikret, men henvist til familien eller gode naboer. Man kan forestille sig, hvor denne katastrofe har vendt op og ned på et lille landsbysamfund, hvis indbyggere følte sig solidariske. Dagbogen gør rede for både familiens, dyrenes og indboets anbringelse efter branden. »Bror Iver kom til morbror i Ønlev, Christian til Øbening, Peter til Hinderup, Hanne til lærer Clausen i Hønky's o.s.v.« Et par heste her, nogle køer der, kalve og svin fordeltes efter pladsforholdene i den nærmeste omegn, hvor man kunne finde en tom bås.

Gode naboer

Sommeren efter kom Hans Refslund fra Øbening med et svin på 250 pund. Han havde ved branden fanget en gris, puttet den i en sæk og nu gratis fedet den op for det nødstedte hjem. Indboet blev spredt ud i omegnen og senere samlet igen, da det nye hjem var færdigt. Her praktiseredes Luthers ord i forklaringen til den fjerde bøn: gode venner, trofaste naboer og deslige. Marie skildrer derefter den hårde barndomstid efter branden, det nøjsomme og flittige hjem, hvor børnene fik lært at bestille noget, og hvor strenge, men altid retfærdige far og mor kunne være.

Flere barndoms minder er nævnt, f.eks. da gendarmen kom ridende med sabel, pikkelhue, lange støvler m.m. Ham var man så bange for, at børnene gemte sig i bageovnen, da han i lovligt ærinde skulle tale med forældrene. Store bror Chresten var kun 15 år, da han fik plads som »underlærer« i Tandselle på Als, hvor han skulle undervise 36 børn i én klasse.

Det måtte de mindre søskende høre meget for. »I har jo slet ikke råd til at lade

ham læse til »rigtig lærer«, lød det. Den lille Marie græd over drillerierne og beklagede sig til sin mor, der trøstede hende med ordene: Når vi alle sparer og er flittige, skal Gud nok mage det, så han kommer på seminariet. Nå, han kom på seminariet og blev »rigtig« lærer og var i mange år ansat i Ladegårdsskov og Tråsbøl, hvor ældre mennesker endnu kan huske ham. Hans søn er i øvrigt kontorchef dr. polit. Mads Iversen, som blandt andet har skrevet om de økonomiske forhold i landsdelen i det store fem bindes værk »Sønderjyllands Historie«.

Opdragelsesproblemer var der også for 100 år siden; men de blev løst på en anden måde end i dag. Et par eksempler: Den lille Marie blev en dag sendt efter tvebakker nede ved landevejen (Egvad). Kagekonen var ikke hjemme; men det var hendes uærlige søn, der senere kom på en opdragelsesanstalt, og han snød Marie for to tvebakker. Maries mor sigtede datteren for tyveriet, og bagdelen på den uskyldige blev belønnet med en blå farve og smerter i mange dage. Faderen derimod gav hende ikke klø, men talte meget alvorligt til hendes samvittighed. Ellers kunne faderen også nok bruge datidens almindelige opdragelsesmiddel: Stokken.

Al handel var forbudt

Det var forbudt børnene at handle, da de let kunne blive snydt eller selv snyde andre eller fristes til uærlighed.

Engang fandt moderen to knive og seks mark i Peters bukselommer. Det blev til en endefuld, hvor han selv måtte skære sit eget ris. Den aften blev tavs og den tristeste, som Marie huskede fra sin barndom.

Senere mener hun, at faderens skræk for al slags handel havde sin rod i, at hans far havde handlet sig til fattigdom og måtte afstå sin store gård Vilby i Kassø (fordum et gods og på gamle landkort fra 16-hundredetallet findes udtrykket Schloss Wilbye).

Marie Schmidts forældre, Andreas og Johanne Iversen. Hun var født Hørlyck.

Maries far og mor var meget gavmilde mod de fattige, som der dengang fandtes mange af. I slagtetiden før jul kom fattige koner langvejs fra – helt fra Løjt, og de gik ikke forgæves. Engang blev der ved nat-tid stjålet et får på marken. Synderen var let at finde. Hans spor i sneen førte til en lille fattig rønne ved kirken. Her boede en utrolig fattig svensk familie med mange børn. Da Maries far trådte ind i huset, lå det slagtede får på køkkenbordet, og i sen-gen uden sengetøj lå et nyfødt barn ved si-den af den syge mor. Maries far blev stum og chokeret, da han så armoden. Han vendte om og gik hjem, sendte dyner, lagner med mere derhen og forbød børnene at omtale, hvad der var sket. Derefter gik han hen til den nye lærer Petersen, satte ham ind i si-tuationen, og de to gik så fra hjem til hjem, hvor man tegnede sig for fribod, det vil sige, at de fattige svenske børn skulle spise ude omkring i hjemmene. Alt dette er i dag-bogen skildret på stærk kristelig baggrund. Ligeledes er skildret en begivenhed, der var ved at sprænge den lille piges sind, da hen-des bedste veninde og legekammerat døde af tyfus. Det var svært for hende at forstå, at Gud ikke greb ind.

Den bondekost, man fik dengang, var ret ensformig. Morgenmaden (davren) bestod altid af mælk og brødbrokker eller bog-hvedegrød og fedtebrød. Man bad bordbøn ved de tre hovedmåltider, som det var skik i næsten hvert hjem. Den daglige træde-mølle kunne afbrydes ved besøg af gode venner eller familie, ved markedet i Åbenrå eller ved bryllupper, der altid varede mindst to dage. Det foregik i telt, og da blev der danset til langt udpå natten.

Pastor Tonnesen (præst i Hellevad-Eg-vad 1910–20) fortæller i en anden dagbog

om den store afstand, der var mellem folke-ne på de større gårde på den gode jord i den nordre del af sognene (Hinderup, Ørslev og Øbening) og beboerne i de små sandede ejendomme i Hønkys, Egvad og Hostrup. Børnene fra sandjorden tog gerne tjeneste på gårdene i den nordre del af sognene, hvor der var lerblandet muldjord, og man blev for det meste i årevis i pladsen. Maries mor var således husholderske i Hinderup i 11 år; men et ægteskab mellen en fra nærresognene og en fra søndersognene var utænkeligt. I Maries dagbog hedder det: »Vi følte os så underordnet og små ved siden af dem, vi mente var mere end vi«. Men glade blev børnene, da hele Hønkysfamilien blev invi-teret med til bryllup i Hinnerup, og hvad mere var: pigerne fik nye røde kjoler akku-rat som pastor Andresens døtre, der også var budt med.

Maries far var en alsidig slider. Han kurerede sygdomme som forkølelse, influenza og lignende ved arbejde: »Kil nu ordentlig på, at du kan få sveden ud af kroppen«, befalede han. Ikke i seng, var hans motto. »Det er glant at balstre lidt på både mennesker og dyr«, og hele Hønkyss kom gerne til ham, når der var tale om sygdomme og ulykker.

Sønnen Iver huggede engang en finger af; men faderen satte stumpen på plads og fik den virkelig til at gro sammen igen. Når et dyr brækkede et ben, var det ham en glæde at sætte skinner på og få det til at gå normalt igen. Både et barnebarn og to oldebørn blev læger, og flere i familien diakonisser og sygeplejersker.

En streng opdragelse

Børnene blev sat til at bestille noget, somme tider over det rimelige f.eks. samle markens tunge sten sammen, malke køerne, karte, strikke og væve. Meget af det var surt slid, men en del gik med liv og lystighed, både høstarbejdet og arbejdet op mod jul, hvor der skulle bages, slagtes og brygges.

Der var kun lidt tid til læsning. Dog læstes en Danmarkshistorie, foræret af en moster i Risehjarup, H. C. Andersens eventyr og historier og naturligvis bibelen. Det gamle testamente blev dog læst i smug, da det efter faderens mening rummede for mange »grimme historier«, der let kunne bortlede børns tanker fra det væsentlige.

Der er fortalt flere barndomsminder. Det var ikke almindeligt, at jævne landboere foretog rejser ud over den nærmeste omegn; men farbror Jes i Ørsted på Sjælland og en svoger i selve hovedstaden insisterede på, at Andreas Iversen og hustru endelig måtte besøge dem. Det skete i året 1881, selv om der knap var råd til det, og forberedelserne til rejsen (nye klæder) og opholdet i det fremmede er levende fortalt af datteren, der dengang kun kan have været 10 år. Morsomt

i dag at læse om glæden ved at have set selve kongen, Christian IX, om moderen, der havde fået ret ondt i nakken lang tid efter, fordi hun længe havde set højt op på malerierne på Rosenborg og Christiansborg. Thorvaldsens Museum var nærmest til forargelse med alle de nøgne menneskefigurer, noget fru Iversen sikkert ikke var ene om at mene dengang. Næh, da var Botanisk Have, Tivoli og især de kongelige begravelser i Roskilde Domkirke anderledes interessante.

På farbrors gård i Ørsted var sild en dominerende anretning. Allerede om morgenen spiste man sild, og en af karlene brugte hverken gaffel eller kniv, så han og hele huset lugtede af sild. Det gjorde for resten hele landsbyen, siges der. Det må have været et godt samtalemne i Hønkyss, hvor fisk var en sjælden spise.

Uvejrr

Ved det store Uvejrr, som gik hen over Sønderjylland i 1880, er skildret den uro og angst, der opstod i næsten hvert hjem. Lynene glimtede uafbrudt, tordenen buldrede i en uendelighed, og der fandtes ikke telefonpæle, elektriske master eller andre af nutidens lynafledere. Alle blev vækket kl. 11 om aftenen og trak i deres bedste tøj. Mage til regnmængde var aldrig set før. Markerne var som små søer, og dyrene stod ude på markerne i vand helt op til livet. Et forsøg på at redde kalvene ind i stalden mislykkedes, da et lyn bedøvede Maries ældre brødre, der skulle drive dyrene hjem.

Der sås utallige lynbrande; men ingen sprøjter eller hjælpere kom til stede. Enhver havde nok i sit, og dyrene på marken blev dræbt i massevis. Da uvejret var forbi, blev Anders Iversen sammen med tre andre mænd valgt til at gå rundt i sognet og vurdere de omkomne dyr.

Men uvejret blev en stor oplevelse for byens børn, der sejlede i vandtrug, baljer

Marie og Jens Schmidts fire sønner sammen med kommis Niels Meyer. Fra venstre: Carl, der blev købmand, Niels Meyer, der var søn af en lagermand, som arbejdede i firmaet i 56 år, Johannes, der blev lektor, Heinrich, der blev købmand, og Andreas, som blev læge.

eller lignende. Da det var på sit højeste, troede mange, at det var verdens undergang. En gammel væverske sad i sit fineste tøj med sine mest værdifulde sager i hånden og troede, at dommedagen var nær; men hun ville i alt fald have sine ejendele med sig, hvad man morede sig meget over i Høn-kys.

Et andet barndomsminde som Marie husker godt, drejer sig om faderen, der måtte aflægge ed i en sag om en mosehandel. En fordrucken kæltring ville benytte sig af, at Andreas Iversen havde mistet de papirer, som stadfæstede handelen, der var blevet tilført enkelte klausuler. Iversen måtte i retten bekræfte sine udsagn ved edsafleggelse.

Senere fandtes papirerne; men faderen forvandt aldrig den bysladder, der var opstået i den anledning. Lang tid efter opsøgte

han slubberten for at tale med ham. Denne lå for døden og modtog ham med gråd og tilståelse, og Iversen blev hans trøst og sjælesørger på det sidste.

Den vigtigste person i hjemmet

Bogen er skrevet før rødstrømpernes tid; thi hun begynder et afsnit således: »Da manden jo er den vigtigste person i et hjem, vil jeg begynde med at fortælle om min far.« Han var født på den dengang meget store gård Vilby i Kassø. Men hans far havde hang til handel og læsning og var ikke nogen dygtig landmand, så de måtte forlade gården og flytte til Høn-kys, hvor sønnen Andreas voksede op, lærte nøjsomhed og mådehold og blev en slider, agtet som et hæderligt og stærkt kristeligt indstillet men-

Marie Schmidt, foto ca. 1890.

mindeligvis kaldtes dengang. Det styrkede ham i den kommende svære tid, da han mistede både sin første og anden kone og også skulle vælge hustru nr. tre, for uden kone i hjemmet kunne han ikke opdrage fire små børn, især ikke på baggrund af de uheldige husholdersker, han havde været udsat for.

Da hesten afgjorde, hvem der skulle stå brud

Andreas Iversen havde været gift med Maria Katharina Jørgensen, der døde 1861, anden gang gift med Mette Christine Haulrich, der døde 1867, og 3. gang med Johanne Marie Hørlyck, hvis eneste barn har skrevet denne dagbog. Han overlevede også den 3. kone og døde 1908 næsten 81 år gammel.

Det tredje ægteskab giver et bevis for, at et lykkeligt hjem godt kan opstå uden forudgående forelskelse. Andreas var trods stærke bønner til Gud meget i vildrede, hvem han skulle fri til. Der var to emner, hvoraf den ene boede mod vest, den anden mod øst. Endnu da han kørte hjemmefra, vidste han ikke, hvem af de to, han helst ville have. Han lod hestene bestemme det. Da de kom ned til landevejen, var han spændt på, om hestene drejede til højre eller til venstre. Det blev til venstre, og så vidste han, at turen skulle gå til Svejlund, hvor Marie Hørlyck boede.

De tre koner gik under betegnelsen »den gode«, »den smukke« og »den kloge«. Da kone nr. tre var død, spurgte en mand ham næsvist, hvilken han havde holdt mest af. »Den levende«, var det kvikke svar.

Marie fortæller kun lidt om sin mor; men denne står fuldt på højde med sin mand, erfaren som hun er med sine 38 år ved giftermålet.

neske. Hans mor var født Lange fra Strandelhjørn. Hun var af en forholdsvis velhavende slægt.

Broderen havde været brændevinsbrænder i Norge og blev altid tituleret kaptajn Lange. Han ydede økonomisk hjælp, da familien flyttede til Hønkys. Han var lidt af en original, og hans klædedragt virkede latterlig på børnene. Senere købte han en gård i Vollerup, blev gammel og efterhånden meget afholdt af Hønkysfamilien, som han tit besøgte. Andreas Iversen var i sin pure ungdom to år »i lære« hos kaptajnen i Vollerup, hvor han skulle »dresseres«, et ord, som Lange brugte, men hverken Andreas eller hans far kendte.

I Vollerup lærte han orden, punktlighed og flid, noget, der senere kom ham til gode, ikke mindst ved militæret i Slesvig, hvor han blev oppasser hos kaptajnen og gik af som sergent.

Ved en døendes sygeleje blev han stærkt kristeligt påvirket, »omvendt«, som det al-

Hendes far var født i Gestrup i 1797 og blev stamfader til den vidt forgrenede og kendte Hørlyck-slægt. Maries mor blev født 1829 i Nørre-Hostrup, men familien flyttede allerede 1830 til Hønkys. Som ung havde hun gode pladser hos Dines Petersen, Øbening, og hos Christian Hansen i Hinderup. Hun har fortalt om, hvordan hun blev påvirket af de to hjemms kristelige indstilling. Her færdedes ofte pastor Olsen, Hellevad, der iøvrigt var broder til den Regine Olsen, som Søren Kierkegaard var forlovet med.

Efter konfirmationen fik Marie plads hos dyrlæge Bjorholm i Gøtterup. Fru Bjorholm var en datter af Christian Hansen, Hinderup, som Maries mor havde styret huset for i 11 år. Fru Bjorholm betragtede derfor Marie som hørende til familien, og løn var der ikke noget, der hed.

Frierne blev alle afvist

Hun var derefter hjemme igen i nogle år. En benskade gjorde, at hun ikke kunne tage tjeneste uden for hjemmet. Også dengang rådførte man sig i vid udstrækning med »kloge folk«, og Hissel i Tombøl var kendt som »benspecialist«. Det tog dog flere år, inden Marie kunne gå på normal vis. Flere friere meldte sig – ikke hos Marie – men hos forældrene. De blev afvist på Maries forlangende, selv om der var gode tilbud iblandt. Hun har vel allerede på det tidspunkt haft et godt øje til en kommis i Åbenrå, Jens Schmidt, der senere blev hendes mand.

Han stammede fra et såkaldt troende hjem i Brøstrup, Sønder Hygum sogn, og han var i et og alt fuldstændig på bølgelængde med Marie. Men hvor de har truffet hinanden, melder dagbogen intet om. Blufærdighed

har vel været årsag til fortielsen af det skønneste i deres liv.

Købmandsgården på Store Torv købtes af en ung mand fra Løgumkloster, en broder til den bekendte »sidste slesviger«, pastor Nielsen. Hvor skæbnen kan være hård og uretfærdig. Den unge Nielsen sad fængslet sigtet for uterlighed mod en 12-års pige. Han blev senere pure frifundet, men i arrestens triste omgivelser solgte han forretningen til Jens Schmidt, og her på Store Torv fik Marie og hendes mand deres hjem og arbejde i 1891.

Dagligdagens sorger og glæder

Skrevet 1902–1903 – senere afskrift 1928. Sådan lyder den unge fru Marie Schmidts overskrift til det kapitel, der fortæller om de første vanskelige, men også lykkelige år, om børnenes fødsel, forretningens udvidelser, boligens forbedring og også om hendes tiltagende hovedpine. Den stærke kristne

Købmandsgården i Åbenrå, fotograferet omkring århundredeskiftet og –

tro hjælper dem begge over mange vanskeligheder, både da hendes mor og søster bliver syge og dør, og især da deres lille solstråle, den femårige Johanne, ved ufor-sigtig omgang med ild brænder sig selv til døde. Sorgen er stor; men ægteparret finder trøst i ordene fra romerbrevet: Vi ved, at alle ting tjener dem til gode, som elsker Gud.

I et afsnit om verdenskrigen refereres de almindelig kendte begivenheder med nøje angivelse af krigserklæringernes forskellige data. Hun fordømmer det usunde, det op-blæste, hysteriske, krigsbejstrede folk og citerer kejser Wilhelms tale til menneske-havet på Unter den Linden, da han svang sin sabel over hovedet med de ord: »Vi vil væрге os til sidste mand og sidste hest«, hvorefter der rungede et nifoldigt hurra fra den forblindede menneskevrimmel. »I den tid følte jeg tilfulde, at jeg var dansk. I disse begejstringens dage gik det ellers mange modsat: de blev tyske.

To sønner – i sidste krigsår tre – var ved

fronten. Det tog slemt på forældrenes ner-ver, og efterhånden som årene gik, blev det svært at være købmand uden varer. Vareknapheden forårsagede rationering, ham-string, sort tuskhandel, og sygdomme, epi-demier, lus og lopper bredte sig mere og mere. Hver gang posten bragte breve fra felten, eller provsten viste sig i døren, gav det et sæt i dem begge, ja, til tider måtte en kunde i butikken åbne brevene for dem. Man forstår nervøsiteten, når det dagligen hed: Nu er han også falden og han og han.

Sulten drev hundreder af husmødre i de-monstrationstog til landråd Siemon, hvor de forlangte mad. Skulle Schmidts huskarl Meyer hente en sending smør på banegården, fulgte der en lang kø af kvinder bag-efter ham. Smørret skulle Schmidt uddele i ganske små portioner på rationeringsmær-ker; men kun de forreste i køen nåede at få noget. Skulle man have nye sko eller støvler, måtte de gamle afleveres, og så skul-le man endda bruge bestikkelse i form af

– omkring 1970.

flæsk, smør eller sukker. Dertil kom politiets emsige snusen f.eks. den 3. september 1918, da de malkede kørerne på marken for at kontrollere, om mælkemængden svarede til den afleverede mælk.

Så kom kejseren flugt til Holland, de røde faner i Åbenrås gader afstemningens forberedelse med slagsmål og sangerkrig, og efter den 10. februar med det gode afstemningsresultat slutter bogen med de ord: Til erindring om eders far og mor.

Marie Schmidt føjer mange år senere nogle afsnit til dagbogen, hvori hun fortæller om sin mands død i 1939 og om den anden verdenskrig.

Hun dør 1947 på årets første dag. I et ret fyldigt tillæg har hun skrevet en række ordsprog, bibelsprog og citater af kendte mænd og kvinder som Pascal, Gladstone, Mendelsohn, Ingemann, Walther Scott, Voltaire, Griffenfeldt og mange andre. Citaterne er inddelt i grupper efter deres formål

og har overskrifter som: Den stærkeste magt, Leveregler, Hustruregler, For et lykkeligt Hjem, I spisestuen. Som eksempel skal anføres det ord, som fru Schmidt satte over deres forretnings kontordør: »Arbejd, som om du skulle evig leve; men lev, som om du skulle dø hver stund«. Det er et ord, som både kunder og handelsrejsende har skrevet sig bag øret.

Endelig er der et afsnit om den lyksborgske kongefamilie med nogle anekdoter og småfortællinger om nogle af de kongelige medlemmer. Sønderjyderne deltog næsten altid ved overrækkelse af gaver til bryllupper, jubilæer og runde fødselsdage ved hoffet. Et eksempel: Middelheus, en kendt åbenråer, deltog i 1866 i en deputation til prinsesse Dagmars bryllup; men han kom for sent, da det tog ham for lang tid at pynte sig. Til gengæld holdt han længe på Dagmars hånd og klappede den med orden: »Lille prinsesse, læg et godt ord ind for

»Bedstemor, som man husker hende bedst«, skriver den nuværende indehaver af firmaet J. A. Schmidt, købmand Hans Schmidt, som har udlånt billederne til denne artikel. Foto ca. 1943.

os hos Deres svigerfar« (zaren af Rusland). Hun blev stærkt grebet og sagde: Jeg skal aldrig glemme Sønderjylland.

Mange år senere traf Hiort Lorentzen hende som enkekejserinde i Roskilde Domkirke og spurgte, om hun huskede Mittel-

heus i audiens. »Ja, det glemmer jeg aldrig«, var svaret.

Paludan Müller synger: fromme, stærke kvinder, det er Danmarks mål.

Marie Schmidt var en af dem, digteren tænkte på.

Niels Schmidt

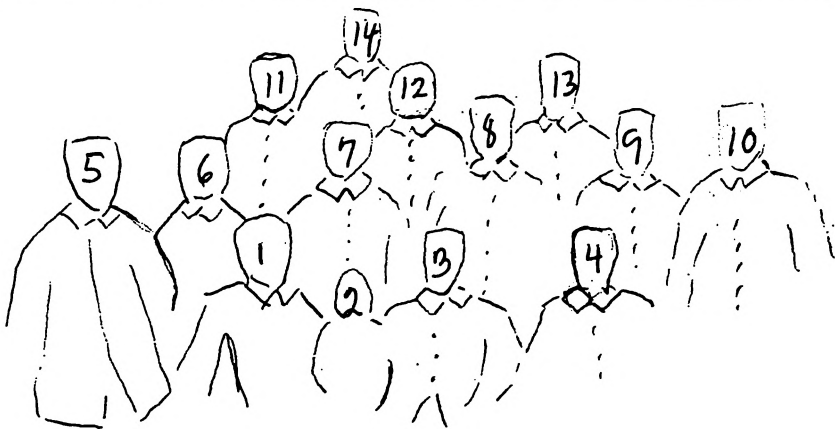
AF H. BEIER

I december 1976 skrev Carl Løfholm, Klemensker, et lille stykke om en ung sønderjyde, Niels Schmidt, der modtog sin mobiliseringsordre i august 1914, mens han boede på Bornholm. Han adlød ordren, kom med i krigen og blev alvorligt såret.

Forpagter H. Beier, Jægerspris, husker også den pligtro sønderjyde og har her føjet sine erindringer om Niels Schmidt til Carl Løfholms.

Måske kan det interessere, at min far og jeg, der også er Brønser, var på stationen i Brøns, netop da toget ankom; Niels Schmidt var med fra sit ophold i Danmark. Vi undredes over, han ikke havde forsøgt at se tiden lidt an, inden han efterkom mobiliseringsordren. Dog nok om det. Niels Schmidt var en af mine ungdomsvenner, og vi bevarede da også forbindelsen indtil Niels' død for nogle år siden.

Da man i vor hjemby Brøns gjorde sig

Billedet er taget i Nordfrankrig umiddelbart efter Marneslaget 1914, og samtlige soldater er fra Vestslesvig – alle den gang ved samme kompagni og alle danske mænd. 1. Johannes Juhl fra Branderup. 2. Lille fransk pige. 3. Truels Stauning Jensen, Rejsby. 4. Kresten Helsinghof, Rejsby. 5. Mathias Jepsen, Lundsmark. 6. Hans Snitker, Brøns. 7. Adser Skov, Vesterbæk. 8. Nis Musmann, Stavedskov. 9. Niels Petersen, Rejsby. 10. Jens Jepsen, Skærbæk. 11. Nicolaj Petersen, Hoiding. 12. Laust Truelsen, Lundsmark. 13. Niels Schmidt, Brøns. 14. Asmus Rahr, Roager.

klar til at modtage afstemningsgæster først i februar 1920, mente man, det var nødvendigt at overvåge de rejste æresporte – i alt tre –, for at disse ikke skulle lide overlast.

Den sidste aften – altså d. 9. februar – var det Niels Schmidt og mig, der gik dobbeltvagt sammen udrustet med hver sit egespir. Ved den lejlighed fortalte han om den

gang, han blev såret og ukampdygtig for tid og evighed:

»Mit kompagni var med i felttoget gennem Belgien ind i Nordfrankrig for at ende i en stillingskrig efter det tyske nederlag i Marneslaget. Men snart blev vi sendt til østfronten, hvor russerne var trængt generende langt ind i Østpreussen. Dem skulle vi standse og tvinge øst på hurtigst mulig, hvilket ikke faldt os svært, for russerne retirede simpelthen, og vi bestilte ikke andet end følge efter i lange dagsmarcher.

Fjenden havde småt med ammunition, der var øjensynlig kludder i forsyningstjenesten. Til vort kompagni fik vi 17.000 patroner hver nat, og de mange patroner satte gang i fjendens galoscher, og vore egne tab var ringe.

Men engang i oktober 1914 gik det galt, for vi havde haft for travlt, i hvert fald så travlt, at vor forsyningstjeneste svigtede. Russerne mærkede, at vor skydning var ved at ebbe ud, ja, næsten gået helt i stå, og de besluttede at gå til modangreb med opplantet bajonet. I behørig afstand – vel en 60 til 70 meter – havde jeg udset den russer, jeg formentlig kom til at fægte med, så der var lidt tid til iagttagelser.

Noget til venstre for mig var der gået to russere på vor Hauptmann, der normalt kun havde en pistol til forsvar. Men uden patroner var den jo intet værd, hvorfor han havde brækket en granrafte af i et nærliggende hegn. »Was ihr Schweinehunde, ihr wollt wohl stechen?«, skreg han og værgede godt for sig med raften. Jeg ved ikke, hvordan det gik ham, jeg bemærkede ikke, de fik ram på ham.

I min umiddelbare nærhed havde den ene af kompagniets skarpskytter samlet en lille dyngede kartoffeltoppe, en dyngede han mente, han kunne kamuflere sig bag. En dygtig skytte var han, og tysksindet Skærbækker var han også, og med koldt blod skød han så mange, han kunne overkomme, for han havde endnu nogle patroner.

Her må jeg indskyde, at som skarpskytte var man fritaget for at bære tornyster, men patroner skulle man bære mange af, og så var man udstyret med en særlig slags riffel med kikkertsigte.

Så meget om det eller noget af det, der skete i mine nærmeste omgivelser.

Min russer var nu ikke mere end en snes meter fra mig, og situationens alvor gav ikke tid til flere iagttagelser – for nu gælder det enten-eller!

Pludselig standser russeren. Øjensynlig kommer han i tanker om, at han endnu har et skud i geværet. Han sigter på mig. Og bang! Han rammer mig i venstre overarm, og som det senere viste sig, overarmsknoglen var knust. Jeg tabte mit gevær og var klar over, at jeg var fuldstændig slået ud.

På mit råb til Skærbæklandsmanden om hjælp, svarede han på et uforfalsket Skærbæk-sønderjysk: »Æ har æt ti, lille Niels, do må hjælp dæ sjæl!«

Jeg arbejdede mig hurtigst muligt tilbage fra kamppladsen, uden at nogen gjorde mig yderligere fortræd – mærkværdigvis.

Noget inde i baglandet gik jeg ind i et skur, et ensomt sted langt fra al anden bebyggelse. Der var allerede flere sårede, og flere kom til. Så godt det lod sig gøre, hjalp vi hinanden med nødforbindinger.

Her fandt ambulancefolkene – den gang hed det vist sanitetssoldaterne – os fire døgn senere. Nogle døde, og de, der overlevede, var frygteligt medtaget af blodtab og sårfeber.«

Så vidt Niels Schmidts beretning.

At han var invalid, og dermed uden mulighed for en fremtid som bonde, var indlysende. Alligevel fik han en god tilværelse takket være det lyssyn, han var i besiddelse af. Han var en humørspreder, som det var herligt for os – hans venner – at opleve. Synd, han anså det for nødvendigt at vove liv og førlighed for at bevare hjemstavnsretten, en opfattelse mange delte med ham og tusinder døde for.

Bog anmeldelser

GRÆNSESTRIDEN 1919

Troels Fink: H. P. Hanssen som minister i Regeringen Zahle 1919. (Udg. af Institut for grænseregionsforskning, 64 sider).

Institut for grænseregionsforskning har udgivet sin første publikation, en bog af instituttets direktør, professor Troels Fink med titlen »H. P. Hanssen som minister i regeringen Zahle 1919«, der foreligger som særtryk af tidsskriftet »Historie«.

Bogen spænder fra den 25. juni 1919 kl. 13, da Folketinget blev overrumplet af meddelelsen om, at H. P. Hanssen var blevet optaget i ministeriet Zahle som minister uden portefølje, til den 13. december 1919, da den danske vælgerforening i Nordslesvig holdt sit sidste møde af betydning. Da H. P. Hanssen regnede Vælgerforeningens flertal for sin parlamentariske basis, kom tilsynsrådet i dette halvår til at fungere »som forlængelse af det danske folketing og dannede en væsentlig del af den parlamentariske basis for regeringen Zahle.«

Professor Troels Fink har især analyseret de vanskeligheder, statsminister Zahle og H. P. Hanssen kom ud for, fordi hver havde sit parlamentariske udgangspunkt og ikke altid kunne holde trit med hinanden. Disse vanskeligheder udnyttede oppositionen i Folketing og Vælgerforening, der naturligvis samarbejdede, til at søge at drive kiler ind mellem de to ministre.

H. P. Hanssen fik navnlig besvær med en vælgerforeningsresolution af 4. juli 1919 om rømning af 3. zone, som han og hans gruppe havde tiltrådt. Statsminister Zahle fik kilen at mærke, efter at han havde talt i Ringsted den 9. november 1919 uden at tage afstand fra nogle taler, den tyske rigskansler, Bauer, havde holdt i Flensborg og Tønder den 5. og 6. november, og fra nogle udtalelser Bauer havde fremsat i »Politiken« den 6. november. Og begge ministre havde møje med at

klare for sig med hensyn til deres betingelser for at modtage Flensborg, idet Zahle forlangte absolut flertal, medens H. P. Hanssen og hans fløj var i glidning.

Hele dette spil skildrer Troels Fink med vanlig dygtighed. Man læser med stor interesse om dette halvår i H. P. Hanssens ministertilværelse, og man ser med forventning hen til den større fremstilling af genforeningens historie, som denne afhandling oplyses at være en forstudie til.

Imidlertid har Troels Fink efter min mening ikke draget konsekvensen af spændvidden i oppositionens synspunkter. Der er så stor forskel mellem Ejdertilhængere, Danevirkebevægelse og Flensborgfolk, at man ikke kan behandle dem som en enhed. Det må gøres mere nuanceret.

H. P. Hanssen, der oprindeligt – omend næppe helhjertet – tiltrådte kravet om rømning af III. zone, distancerede sig senere fra kravet med henvisning til, at det ikke længere kunne ventes imødekommet, og han mente, at man derfor nu her i virkeligheden »stod overfor en gren af en målbevidst agitation, som tilsigtede genoprettelsen af III. zone som afstemningszone« (Fink side 30). Og side 22 anfører Troels Fink I. S. Vanggaard som vidne på, at kravet om rømning af III. zone »var et middel til at nå et videregående mål«. Men Vanggaard var Danevirke-mand og kan derfor ikke anvendes til en karakteristik af oppositionen som helhed.

Side 48 skriver Troels Fink: »Da H. P. Hanssen den 18. november (skal være den 17.) i en tale i Haderslev åbnede sin valgkamp, mente han, at det egentlige strids spørgsmål bestod i, om der skulle drages en grænse ved Danevirke i modstrid med freds-

delegationens, Vælgerforeningens og den danske rigsdags beslutninger. Men dette problem vedrørende genoptagelse af III. zone havde modparten snildeligt draget ud af debatten, nu gjaldt det, hvilken vægt de økonomiske og geografiske hensyn skulle have ved siden af afstemningsresultaterne.«

Der angives ikke kilde for H. P. Hanssens fejlagtige tro, og den vil under alle omstændigheder stride mod kendsgerningerne. H. P. Hanssen har ikke i sin tale givet udtryk for, at Danevirke-problemet skulle være hovedspørgsmålet. Tværtimod. Da han stiller sig selv spørgsmålet, hvad der nu skiller flertal og mindretal (dvs. oppositionen), svarer han: »Først var det vel afstemningen i III. zone ... Også rømningsspørgsmålet har været os imellem ... Disse to spørgsmål er imidlertid trådt noget i baggrunden.« (Referat i »Danskere« den 18. nov. 1919).

Men Flensborgbevægelsen havde været så markant gennem hele året 1919 og navnlig efter at Danevirke-bevægelsen blev slået ned den 13. juni, da III. zone blev slettet som afstemningsområde (og ved en fejltagelse også som rømningssområde), at ingen sagkyndig kunne tillade sig at bestige en talerstol den 17. november i den tro, at en grænse-dragning ved Danevirke var hovedspørgsmålet. Heller ikke kunne der være tale om, at oppositionen »snildeligt« havde draget Danevirke-problemet ud af debatten, som om det bare var taktik. Der var blevet stille om en Danevirkegrænse, fordi afstemningsområdet ikke længere gik derved, og dermed havde Danevirke-tilhængerne mistet deres slagkraft. Følgelig kom Flensborgtilhængerne stærkere frem i billedet. Der var ganske enkelt sket en forskydning mellem de to bevægelser, men Flensborgtilhængerne sagde, hvad de hele tiden havde sagt.

Eftersom min far, redaktør A. Svensson, der tilhørte Flensborgbevægelsen, også rammes af den bebrejdelse, der ligger i Troels Finks omtale, vil jeg gerne dokumentere hans linie med nogle citater.

Ifølge brev af 16. januar 1919 til Vilhelm la Cour, havde Svensson den 15. januar i en kreds af danske ledere i Flensborg i flere timer måttet kæmpe med Ernst Christiansen, Marie Jessen og de øvrige »om at lade Danevirke falde«. (Citeret i la Cour »To livs-linier«, side 174, sml. »Slesvig delt« side 242, notaterne fra den 15. og 16. jan.).

Da meddelelsen kom om Fredskonferencens beslutning, at der skulle stemmes også i III. zone, blev den kommenteret uden glæde i Svenssons leder i »Danskere« den 10. maj 1919: »At vi for vort vedkommende ikke er tilhængere af en grænselinie Sli-Danevirke, behøver vi ikke vidt og bredt at dokumentere påny. Vi har stadig holdt på en linie sønden om Flensborg ...«. Dog tages meddelelsen om afstemningen til efterretning, idet man ikke kan tage afstand fra den uden at tage afstand fra selvbestemmelsesretten.

På et møde i Sønderborg den 28. sept. 1919 (muligvis i Troels Finks bog forvekslet med mødet i Haderslev den 17. nov. 1919?) søgte H. P. Hanssen (af taktiske grunde?) at stille det op, som om det var Ejderpolitik på den ene side og Slesvigs deling på den anden side, der skilte ham fra oppositionen. Imidlertid gik jo selv Danevirkebevægelsen ikke til Ejderen, men ville dele Sønderjylland, og overfor Flensborgbevægelsen var det en helt urimelig problemstilling. Svensson tog skarpt afstand derfra i »Danskere« den 4. okt. 1919, sammenlign hans leder den 8. okt.: »Sagen er for os Flensborg«.

Der er altså ikke tale om nogen snildelig taktik, men om en fast linie, der ikke kommer til sin ret i Troels Finks fremstilling, ligesom der i det hele taget i videnskabelige afhandlinger på dette område er en tilbøjelighed til at negligere Flensborgbevægelsen og dens bevæggrunde. Som en sidebemærkning kan tilføjes, at det er misvisende, når Troels Fink gengiver stemningen fra et møde i Haderslev den 21. nov. 1919 med angivelse af »Grænsevagten« som kilde. »Grænsevag-

ten« havde citeret »Hejmdal« for den 22. og 23. november, og den primære kilde var altså »Hejmdal«. Referatet i »Danskeren« den 22. nov. var mindre tilspidset og sagligt mere oplysende.

Når vi nu på en generations afstand skal vurdere grænsestriden, burde det være muligt at forstå, at begge parter stræbte efter bedste overbevisning at tilvejebringe det for Danmark og det danske folk bedste resultat. Det kan heller ikke være sådan, at selvbestemmelsesretten monopoliseres af den ene part. Jeg forstår ængstelsen for at få Flensborg med, fordi en så stor bys tyskthed kunne være svær at klare. På den anden side var byen også en trusel mod grænsen, når den blev under Tyskland, afskåret fra sit opland i Nordslesvig. Og selvbestemmelsesretten kunne ikke anføres mod Flensborg af H. P. Hanssen-fløjen, der havde inddraget Tønder i I. zone og dermed sikret denne bys indlemelse i Danmark. Flensborg kunne mønstre dansk flertal i 1867 efter den tyske anneksektion, medens Tønder kun havde 17 pct. danske stemmer, og også i 1920 havde Flensborg større dansk stemmeprocent end Tønder.

H. P. Hanssen-fløjen holdt principielt på, at det var den nulevende befolkning, der skulle afgøre sagen, medens Flensborgbevægelsen mente, at selvbestemmelsesretten skulle ses på længere sigt og at man også skulle vurdere sagen på baggrund af valget i 1867, da man ellers ville give de tyske erobrere hele fordelingen af den mellemliggende fortyskningsperiode og derved belønne anneksektionen.

Selvbestemmelsesretten er ikke noget entydigt begreb, der kan siges meget pro et contra, og der er sagt mere i Sønderjysk Månedsskrift for oktober og november 1971. Diskussionen i 1919 endte med, at H. P. Hanssen-fløjen var villig til at bortse fra statsminister Zahles krav om absolut dansk flertal. Troels Fink kommenterer: »Hvor stort skulle det danske stemmetal være, for at man kunne modtage byen? Det var det

emne, gætterierne i de følgende måneder samledes om: 48 pct.? 40 pct.? 33 pct.? Under det tal regnedes ikke med nogen chance.« Hertil kan dog føjes et citat fra et brev, H. V. Clausen skrev til H. P. Hanssen fra Paris den 18. marts 1919: »Bliver der blot et nogenlunde anseligt mindretal i byen, gives den til os ... Går det afgivne stemmetal ned til 30.000, er 7500 ¹/₄ deraf (25 pct.) og måske nok til at bestemme Timandsrådet til at give os byen.«

Flensborg mønstrede ved afstemningen i 1920 25 pct. danske stemmer. Hvis man så bort fra de tilrejsende, blev det 28 pct. Fra-regnede man yderligere tilflytterne, kom Flensborgs danske stemmer væsentligt højere.

Ikke des mindre blev Flensborg under Tyskland, så H. V. Clausens frygt for et dansk Flensborg viste sig ubegrundet. Han omtalte et rygte om, at H. N. Andersen skulle have købt Flensborg skibsværft, hvilket han noterede som en gevinst, hvis byen blev dansk. »Men bedre dog et tysk skibsværft og en tysk by.«

Det var også H. V. Clausen, der i et foredrag nedvurderede danskheden i Flensborg til at være en indvandret dansk koloni i en tysk by, ligesom der fandtes danske kolonier i Kiel og Hamborg. Ved at vende den kolde skulder til har H. V. Clausen sikkert selv – ligesom andre fremtrædende danske – bidraget til at sænke den danske stemmeandel i Flensborg.

Vil man forstå den bitterhed, der efterhånden kom til at beherske grænsestridens parter, og som fik langtrækkende virkning – f.eks. stærkt bidragende til, at de gamle sønderjyske blade mistede livet, så Sønderjyllands amt i dag står som det eneste amt, hvor der ikke udgives en dansk avis –, må man søge til årsagerne bag de stærke ord. Det drejede sig bl.a. om følelsen af, at der blev svigtet, og om reaktioner, når hæderlige bevæggrunde blev anfægtet.

Denne gensidige bitterhed har endnu ikke fundet sin historieskriver. *Bjørn Svensson.*

10. februar 1920 i Vester-Sottrup

AF INGEBORG POULSEN

Fru Ingeborg Poulsen, Åbenrå, der tidligere har fortalt om sine oplevelser, mindes nu afstemningsdagen den 10. februar 1920 og tiden, der fulgte.

En af de første store begivenheder jeg mindes, var den franske krydser »Marseillaisen«s ankomst til vore farvande. Den 25. august kom »Marseillaisen« til Åbenrå, dagen efter til Flensborg, så til Sønderborg og Haderslev. Min bror Svend, som jo havde været i Aurillaclejren, tog til Sønderborg for at take professor Paul Verrier.

Svend ringede hjem: »Skynd jer og kom, I må komme ombord på skibet i aften.« Min søster og jeg cyklede hurtigst mulig de 7½ km og havde vore pæneste kjoler med. Vi blev sejlet ud i små både. Ca. 60 gæster fik forevist film af sejersfesterne i Paris. Vi sang og råbte hurra, der blev spillet på harmonika, og vi dansede, drak vin af ølglas og blev der i tre timer. Ved afskeden råbte Svend »Vive la France«, som besvaredes fra skibet. Fulde af begejstring cyklede vi den lange vej hjem.

I Sønderborg lå skibet tæt ved byen. Den tyske garnisonskommandant protesterede imod det franske besøg, men den franske kommandør svarede, han agtede at fuldføre togtet efter sine ordrer, og da de nægtede at åbne pontonbroen, fik de det svar, at krydseren blot sejlede igennem. Tyskerne havde fjernet alle sømærker, men fiskere fra Sottrupskov sejlede ud og lagde deres både på bøjernes plads. De fik senere en belønning.

Da »Marseillaisen« passerede Sottrupskov, var vi på stranden og bredte Dannebrog ud og råbte hurra, og det blev besvaret fra skibet, hvor de kippede med Tricoloren.

Endelig oprandt den 10. februar 1920, da skulle alle stemmeberettigede, nemlig alle,

der var født i landsdelen og som var fyldt tyve år eller havde boet her de sidste tyve år, stemme. Og alle, der var blevet udvist af de tyske myndigheder, havde også stemmeret, så vi fik mange gæster i tiden op til afstemningen.

På afstemningsdagen den 10. februar samledes vi alle ved flagstangen kl. 8, og mens vi sang »Hil dig vor fane«, hejste far dybt rørt det gamle Dannebrog, som de havde haft med fra deres første hjem på Stavnsbjerg. Vi havde forsigtigt luftet det på græsplænen hvert forår, dog først efter at vi havde set, at ingen kom på vejen, men det var mørnet i den lange ventetid. I den stærke storm blev det slidt op helt til det hvide kors. Om aftenen samlede vi stumperne ind fra stikkelsbærbuskene og delte dem som minde. Flagstangen var ny, den gamle gran på græsplænen fik lov at stå. Gennem alle årene vidste vi ellers, at den skulle være flagstang, når vi blev danske.

Kl. 9 holdt den store charabanc for døren, og et svingende læs kørte til vort afstemningslokale i Snogbæk kro. Det var mig en sorg, at jeg ikke var gammel nok til at stemme, men så passede jeg suppegryden. Jeg mindes ikke, at vi før har haft sådan en festmiddag med vin, taler og sange. Kl. 20 kørte vi alle til Snogbæk kro for at høre valgresultater. Der var stort kaffebord med taler og sange. Vi havde indøvet forskellige tableauer og sketch til underholdning, og vi var fulde af begejstring over resultaterne, der tilsammen viste 74,9 % for Danmark og 25,1 for Tyskland. Det blev den dejligste dag vi har oplevet. Afstemningen i anden zone den 14. marts gav ikke dansk flertal.

Der var mange formaliteter ved overgangen til dansk styre og mange vanskeligheder. Folk skulle veksle deres penge om til kroner

og var mere eller mindre heldige med kursen på de tyske mark. Min lille sparekassebog i Gråsten sparekasse på omkring et par hundrede mark blev udbetalt med 50.000.000 mark, og dem kunne jeg ingenting købe for, og nu gemmer vi sedlerne som kuriosum på 50.000.000.000 mark (50 milliarder). Mange kommuner trykkede nødpengesedler både med dansk og tysk tekst, og som skillemønt så vi også danske frimærker sat i kapsler med reklamer bagpå.

Det franske krigsskib »Marseillaisen« kom

igen med en deling franske alpejægere, som skulle blive her, indtil de blev afløst af de danske soldater. Vi var i Sønderborg den dag, det skete, det var vist først i maj 1920. Det var festligt at se de små franskmænd marchere hurtigt og kaste deres huer op i luften og gribe dem igen, men bedst var det at se de danske soldater drage ind på kaserne og høre og se: »Nu kommer Jens med fanen«. Det blev mere og mere virkelighed for os.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

2. december: Som følge af svindende børnetal lukkes den danske børnehave i Stedesand, men den anvendes fortsat som forsamlingshus.

Sydslesvigsk Forening offentliggør sine på et styrelsesmøde vedtagne nye vedtægter, hvorefter et landsmøde på omkring 255 delegerede og repræsenterende samtlige SSF-distrikter i landsdelen bliver organisationens øverste myndighed.

Den slesvigholstenske landsregering imødekommer den af oppositionen, herunder SSV, rejste kritik af lærermanglen i de offentlige skoler ved at øge lærerantallet med 500, hvilket nedgangen i børnetallet taget i betragtning også kan føre til en nedsættelse af klassekvotienten. Den ligger på 30 elever pr. klasse i de offentlige skoler.

3. december: Udgravninger i Arksum på Sild

synes at vise, at det her drejer sig om et kultsted fra tiden omkring Kristi fødsel.

Flensborg Industri- og Handelskammer hilser økonomiminister Per Hækkerups entydige erklæring om en bro over Storebælt velkommen. Bygningen af broen er i følge IHK en regionalpolitisk foranstaltning af europæisk betydning.

4. december: Kruså Byggeforening, som har stået for opførelsen af 109 selvbyggerhuse i Sydslesvig, sammensluttet med Slesvigsk Kreditforening.

6. december: Skoleleder Gerhard Ernst siger i en samtale med Flensborg Avis om den tyske ekstremistlovgivning, at vel er ordningen ikke ideel og håndhæves ikke altid korrekt, men det er demokratiets ret at forsvare sig.

Vadehavet på strækningen fra Esbjerg til Den Helder i Holland er et eldorado af liv for pattedyr, fugle, fisk, små vanddyr og planter, og vekselvirkningen mellem lav- og

højvande skaber en næringsproduktion, som er enestående i verden, fremgår det af en undersøgelse foretaget af danske, vesttyske og hollandske videnskabsmænd.

Siden 1950 er 35–49 pct. af alle ejendomme i Slesvig-Holsten forsvundet, og yderligere 16.000 ejendomme vil forsvinde af de nuværende ca. 32.000 ejendomme, fordi der kun er unge landmænd under uddannelse til ca. halvdelen af disse ejendomme, oplyser konsulent Aage Sørensen i en samtale med Flensborg Avis.

Dansk Centralbiblioteks samlede udlån er på to år steget fra 305.838 bind til 381.763. Mens der til det tyske biblioteksvæsen af det offentlige og den tyske grænseforening blev ydet 5.519.247 DM i tilskud, beløber de tyske tilskud til det danske biblioteksvæsen sig kun til 86.950 DM eller 1,6 pct. af tilskudet til tyske biblioteker, fremgår det af Dansk Centralbiblioteks årsberetning.

8. december: I Flensborg sporskifte åbnes en UNESCO-modelskole. Der sigtes bl.a. på et nært samarbejde med den fornylig åbnede amerikanske skole i Sporskifte og med den danske skole.

I Kiellanddagen giver Karl Otto Meyer sin tilslutning til direkte valg af et Europa-parlament og peger samtidig på, at det nordiske samarbejde burde være forbillede for EF-samarbejdet.

En af Flensborgs gamle købmandsgårde i Nørregade 86 har under arkitekt Karsten Rønnow's ledelse gennemgået en omfattende restaurering.

9. december: I Langegade i Slesvig genopføres syv nye huse i den oprindelige historiske stil.

Flensborg byråd vedtog byens budget for 1977 på ialt 173 mill. DM. Heri tilskud til danske institutioner på ialt 690.000 DM. Som følge af den stramme økonomi er byens investeringer reduceret til 23 mill. DM i 1977 mod 32 mill. DM i indeværende år.

10. december: Ministerpræsident dr. Gerhard Stoltenberg erklærer, at der ikke vil blive placeret flydende atom-kraftværker i det nordfrisiske vadehav.

11. december: Slesvig-Flensborg amtsråd øger for 1977 sin støtte til dansk voksenundervisning fra 10.000 til 15.000 DM.

Det gennem Madam Esselbach fra treårskrigen og 1864 kendte hotel Stadt Hamburg i Slesvig lukkes og overtages af amtsforvaltningen til kontorbrug.

14. december: Den tyske grænseforening, som netop har bestået i 30 år, og hvis formand er fhv. minister dr. Hartwig Schlegelberger, har i de forløbne tre år ydet ialt 10,5 mill. DM til sine forskellige institutioner.

16. december: Det oplyses, at også Flensborg skibsværft kan regne med en andel af de midler, Bonnregeringen stiller til rådighed for værftsindustrien, og at afskedigelser dermed kan undgås.

18. december: Som afløser for civilingeniør Claudi Westh, Tønder, har undervisningsministeriet udpeget professor Troels Fink som medlem af udvalget vedrørende danske kulturelle anliggender i Sydslesvig.

23. december: Med en samlet gæld på 7.668 milliarder DM i landet, amter og kommuner påhviler der hver enkelt indbygger i landet Slesvig-Holsten en gældsandel på 2968 DM.

Det dansk-tyske teknikerudvalg, som ned-sattes efter stormfloden i januar anbefaler enstemmigt, at Danmark og Vesttyskland i fællesskab bygger et fremskudt dige fra Emmerlev Klev til Silddæmningen.

29. december: Den af en forskergruppe fra Københavns universitet gennemførte undersøgelse af sprogforholdene i Rødenæs kommune lige syd for grænsen viser, at hver

indbygger gennemsnitlig behersker 2,5 sprog og at 56 personer eller over 10 pct. af kommunens indbyggere behersker flere end 3 sprog.

Den første regulære lærebog i frisisk for begyndere foreligger omsider og er skrevet af en engelsk sproglærer, Keith Hollingworth, Hereford, som i en tid var ansat på Fr. Paulsen skolen i Nibøl.

I Rosendal nær Husum har forskere fra Forhistorisk Museum i Slesvig kunnet frilægge det fuldstændige grundrids af et langhus fra folkevandringstiden i det 5. eller 6. århundrede.

NORD FOR GRÆNSEN

1. december: Dronning Ingrid indleder sit årlige besøg og uddeler under et besøg i Åbenrå tekniske skole 10 rejsestipendier til unge sønderjyder. Dronningen aflagde besøg på Sønderborg slot og Sønderborg sygehus og desuden på plejehjemmet i Gram.

Sønderjysk landbrug er rent indkomstmæssig godt placeret i forhold til det øvrige land, fremgik det af beretningerne på Fælleslandboforeningen for Nordslesvigs generalforsamling, som til ny formand valgte gård ejer Arne Kindberg, Nybølgård ved Hjordkær.

Flensborg fjord kommissionen ønsker en bevilling på 600.000 kr. til en undersøgelse af de oplagte tankskibes forureningsfare.

Efter en ændring i toldloven vil Padborg få et told-frilager, oplyser skatte- og afgiftsminister Sv. Jacobsen. Det vil give beskæftigelse til 70–80 personer.

Præsidenten for det tyske sportsforbund Willi Weyer besøger det tyske ungdomsforbund i Nordslesvig og tilsiger bedre samarbejde hen over grænsen især med Slesvig-Holsten.

2. december: Forborgsanlægget ved Sønder-

borg slot frilægges som et afsluttende led i restaureringsarbejderne. Udgravningerne viser, at Sønderborg slot engang hørte til landets stærkeste fæstningsanlæg.

3. december: Et fremskudt dige vil give en større og mere differentieret natur, som vil gøre vadehavet endnu mere særpræget og bevaringsværdigt, erklærer professor Kingo Jacobsen, som stærkt anbefaler digeprojektet.

7. december: Grænseforskningsinstituttet skal behandle og analysere ikke blot den historiske baggrund for livet i grænselandet men også de mere aktuelle problemer som for eksempel grænsehandelen, det grænseoverskridende kommunale samarbejde og de traditionelle nationale problemer, oplyser instituttets direktør, professor Troels Fink.

Forskningshøjskolen i Haderslev vil gennem et kontaktudvalg gøre skolen mere folkelig og udadvendt og derved lede forskningen ind på nye baner, oplyser bestyrelsesmedlem, civilingeniør Niels Arkil.

9. december: Bov byråd protesterer kraftigt imod toldvæsenets planer om at flytte administrationen af Padborg distriktstoldkammer til Sønderborg. Padborg er landets største distriktstoldkammer næst efter København.

10. december: Målinger fra 1123 stationer viser, at 30 pct. af vandløbene i Sønderjylland er stærkt eller meget forurenede.

Ifølge et foreløbigt oplæg fra vildtnævnet vil hele den danske del af vadehavet formentlig blive et stort reservat, hvor der kun må drives begrænset jagt.

Sønderjyllands amtsråd vil foruden med naboamterne mod nord også drøfte sin regionsplanlægning med repræsentanter for Flensborg by, Slesvig-Flensborg amt og Nordfrislands amt.

11. december: Forstander Horst Jacobsen,

den tyske efterskole i Tinglev, giver på skolens generalforsamling udtryk for sin skuffelse over at være svigtet af både de tyske skolers lærere og af ungdomslederne. Der bør etableres et bedre samarbejde med den tyske skole – og sprogforeningen, eventuelt en sammenslutning.

15. december: To store områder af landskabsmæssig værdi, den 450 ha store halvø Varnæs hoved og den 155 ha store Munke-mølle Slugt ved Flensborg fjord er nu fredet.

Dybbøl mølle står i fare for at måtte lukke som malende mølle, efter at møllens hovedaftager, bagermestrenes rugbrødsfabrik i Sønderborg er trådt i likvidation.

Der transporteres årligt 900.000 tons grus over den dansk-tyske grænse, men holdes grusgravningen under kontrol, ser miljøminister Helge Nielsen ingen grund til indgreb, oplyste han efter et møde med grus-entreprenører.

16. december: Et orgelhistorisk klenodie, det berømte Siseby-orgel, bygget i 1819 i Åbenrå, vil blive opbygget i Haderslev domkirke.

Den fredede toldbygning på Skibbroen i Åbenrå skal indrettes som kunstcenter.

17. december: Jydske Tidende finder, det er en planløs planlægning at ville ofre en kvadratmeterpris på 3.800 kr. på en ny toldbygning i Padborg, som om lidt mere end et år vil være reduceret til en biperron i sammenligning med den told- og politistation, der skal klare motorvejstrafikken.

Gennemsnitsindtægten pr. landbofamilie i Sønderjyllands amt er i følge landbrugets driftsøkonomiske udvalg steget fra 45.000 kr. i 1974–75 til 53.000 kr. i 1975–76 og dermed på toppen indenfor dansk landbrug.

21. december: Det tyske skolevæsens skolekonsulent P. Jessen Sönnichsen peger i en artikel i Der Nordschleswiger på, at den tyske efterskole lig andre efterskoler er kom-

met i klemme som følge af den nye skolelov og derfor mere bør satse på at etablere egentlige højskolekursus.

24. december: Af et samlet tilskud på 52 mill. kr. fra EF's landbrugsfond tilfalder 18 mill. kr. syd- og sønderjyske virksomheder. Tønder landbrugsskole får et tilskud på 2.511.956 kr. til oprettelse af en grundskole ved Tønder.

27. december: Danskerne køber hvert år for 1,4 milliarder kroner i vesttyske butikker og samtidig går staten glip af et tilsvarende beløb i moms og afgifter på de varer, der toldfrit føres over grænsen, fremgår det af en rapport, De samvirkende danske købmandsforeninger har sendt til regering og folketing. Der peges samtidig på, at grænsehandelen gør 5–6000 arbejdsløse.

27. december: Det har været en rekordsæson for vandrerhjemmene i Nordslesvig med 11.037 flere overnatninger end året før eller ialt 93.660 overnatninger, oplyser lektor Willy Buch fra Herbergsringen.

30. december: Professor Bent Noack, København bliver ny rektor for præstehøjskolen i Løgumkloster.

En idéskitse forelagt af Fredningsplanudvalget for Sønderjylland foreslår en samlet fredning af hele grænseområdet samt omfattende fredninger ved Lillebælt, Kongeådalen og i vadehavsområdet foruden betydelige områder i midtlandet.

Ifølge Danmarks Statistik findes der i Sønderjyllands amt 9.530 landbrugsbedrifter med ialt 292.672 ha. Heraf er 1442 under 10 ha og 211 over 100 ha.

31. december: Grænseregionsforskningsinstituttet i Åbenrå vil foretage en analyse af strukturen i den dansk-tyske grænsehandel i sammenligning med andre vesteuropæiske grænseområder.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grønlandets liv Grønlandets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NY JYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

CHECK KONTO

De har hørt om det penge-
løse samfund... det er noget
med checks... det er noget
nemt... noget der holder
orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK

- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 27 25

Haderslev museum
Tlf. 52 75 66 - 52 70 31
Museet på Sønderborg slot
Tlf. 42 25 39

Tønder museum
Tlf. 72 26 57

Aabenraa museum
Tlf. 62 26 45

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

5 måneder fra januar. Korte kursus
juni-december.

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

HØJST ANTIK

Bredgade 4, Øster-Højst (14 km nord-
øst for Tønder).

Sønderjyske antikviteter sælges.

E. Lund Christiansen, Bredgade 4,
6254 Øster-Højst. Tlf. (04) 74 51 36.

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

TRY HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM

Grænselandsseminariet

Tilmelding for 1976/77 helst

1. maj senest 30. juni.

Tlf. (04) 72 35 11

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget ud af pengene, og som gerne vil hjælpe Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler. Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{2}$ • VOJENS